

Akcija protiv mučenja: Praktični vodič kroz Istanbulski protokol za advokate u Srbiji

Ovaj priručnik su pripremili *Redress Trust* i Beogradski centar za ljudska prava u okviru projekta **Sprečavanje mučenja pomoću dokumentovanja**, inicijative Međunarodnog saveta za rehabilitaciju žrtava torture (*International Rehabilitation Council for Torture Victims, IRCT*), Svetskog medicinskog udruženja (*World Medical Association, WMA*), Fondacije za ljudska prava Turske (*Human Rights Foundation of Turkey, HRFT*), i Lekara za ljudska prava SAD (*Physicians for Human Rights USA, PHR USA*)

SADRŽAJ

PRVI DEO: PRIKAZ ISTANBULSKOG PROTOKOLA.....	1
A. Uvod	4
B. Značaj pravnika u dokumentovanju i istraživanju mučenja	7
C. Značaj zdravstvenih radnika u dokumentovanju mučenja i potreba da advokati shvataju medicinske simptome mučenja	8
D. Međunarodni standardi u Istanbulskom protokolu	10
1. Sprečavanje mučenja	11
2. Odgovornost za mučenje	12
3. Odšteta	12
DRUGI DEO: OPŠTI PRAVNI OKVIR I PRAKSA U VEZI SA MUČENJEM U SRBIJI	13
A. Praksa u pogledu mučenja u Srbiji	13
B. Zabrana i definicija mučenja u Srbiji	15
- <i>Međunarodni ugovori kojima je Srbija pristupila .....</i>	<i>15</i>
- <i>Ustav .....</i>	<i>16</i>
- <i>Krivično zakonodavstvo .....</i>	<i>17</i>
- <i>Pravni okvir koji reguliše ponašanje policije i zatvorskih vlasti - Zakon o policiji iz 2005. i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija iz 2006. ....</i>	<i>19</i>
TREĆI DEO: MEĐUNARODNI STANDARDI U ISTANBULSKOM PROTOKOLU	21
A. Opšti preventivni mehanizmi u Srbiji	21

B. Konkretno mere zaštite u objektima u kojima borave lica lišena slobode i prava lica lišenih slobode

.....	22
<u>1) Pravo na komunikaciju i obaveštavanje trećeg lica o lišenju slobode.....</u>	
22	
<u>2) Pravo na pristup lekaru.....</u>	
24	
<u>3) Pravo na pristup braniocu po sopstvenom izboru.....</u>	
27	
<u>4) Oспорavanje zakonitosti lišenja slobode (habeas corpus).....</u>	
31	

C. Obaveza efikasnog istraživanja navoda o mučenju

- Postupak podnošenja žalbe i istrage navoda o mučenju u Srbiji	35
- Mehanizmi za podnošenje i rešavanje internih žalbi na rad policije	39
- Postupci predviđeni Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija.....	<u>40</u>
- Ombudsman	44

D. Krivično gonjenje i kažnjavanje lica odgovornih za mučenje 47

E. Domaći pravni lekovi/mehanizmi dostupni žrtvama mučenja 48

- Ustavna zaštita.....	48
- Ustavna žalba.....	49
- Krivični i parnični postupci.....	50
- Odšteta za povrede počinjene u prošlosti.....	54

ČETVRTI DEO: MEĐUNARODNA I REGIONALNA PRAVNA SREDSTAVA DOSTUPNA ŽRTVAMA MUČENJA 55

A. Komitet protiv mučenja UN.....	55
B. Komitet za ljudska prava UN (UNHRC)	56
C. Evropski sud za ljudska prava	58
D. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslavija (MKSJ)	60

Prvi deo: Prikaz Istanbulskeg protokola

A. Uvod

Svesni rasprostranjenosti mučenja širom sveta i potrebe za preduzimanjem aktivnih koraka u cilju borbe protiv mučenja, stručnjaci iz oblasti medicine, prava i ljudskih prava iz velikog broja zemalja pripremili su «**Priručnik o efikasnom istraživanju i dokumentovanju mučenja i drugog svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Istanbulski protokol)**». Taj priručnik, završen u avgustu 1999. godine, prihvatile su Ujedinjene nacije, regionalne organizacije i ostala tela.¹

Istanbulski protokol sačinjen je sa namerom da posluži kao skup međunarodnih smernica za utvrđivanje mučenja i drugog svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, za istraživanje navoda o takvom postupanju ili kažnjavanju i izveštavanje pravosudnih i ostalih istražnih tela o zaključcima tih istraživanja. Skup «**Načela o efikasnom istraživanju i dokumentovanju mučenja i drugog svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja**» (**Istanbulska načela**) u prilogu Istanbulskeg protokola sastavni je deo Rezolucije o mučenju koju je Generalna skupština UN jednoglasno usvojila u decembru 2000. godine.² Komisija UN za ljudska prava je kasnije obratila pažnju država na ova Načela i svesrdno ih ohrabrila da ih primenjuju kao korisno sredstvo u borbi protiv mučenja.³

Mučenje je u Istanbulskom protokolu definisano rečima korišćenim u Konvenciji UN protiv mučenja i drugog svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja:

«Tortura označava svaki akt kojim se jednom licu namerno nanose bol ili teške fizičke ili mentalne patnje u cilju dobijanja od njega ili nekog trećeg lica obaveštenja ili priznanja ili njegovog kažnjavanja za delo koje je to ili neko treće lice izvršilo ili za čije izvršenje je osumnjičeno, zastrašivanja tog lica ili vršenja pritiska na njega ili zastrašivanja ili vršenja pritiska na neko treće lice ili iz bilo kojeg drugog razloga zasnovanog na bilo kom obliku diskriminacije ako taj bol ili te patnje nanosi službeno lice ili bilo koje drugo lice koje deluje u službenom svojstvu ili na njegov podsticaj ili sa njegovim izričitim ili prećutnim pristankom. Taj izraz se ne odnosi na bol ili patnje koje

¹ Dostupno na <http://www.unhchr.ch/pdf/8istprot.pdf>.

² Rezolucija Generalne skupštine UN, 55-89 Prilog, 4. decembar 2000.

³ Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/33, 57. sastanak, 23. aprila 2003 [E/CN.4/2003/L.11/Add.4].

su rezultat isključivo zakonitih sankcija, neodvojivih od tih sankcija ili koje te sankcije prouzrokuju.»⁴

Shodno tome, mučenje predstavlja namerno nanošenje velikog bilo fizičkog ili psihičkog bola ili patnje od strane ili u ime službenog lica (kao, na primer, policije ili bezbednosnih snaga) ili uz njegov pristanak. Smišljeno narušavanje fizičkog ili psihičkog integriteta nekog pojedinca na posebno osmišljen način s ciljem podrivanja njegovog dostojanstva uvek je strašno. Međutim, takvo delo je za još veću osudu kad ga vrši službeno lice (neko ko je odgovoran upravo za zaštitu prava pojedinca) ili kada se ono vrši u njegovo ime. Mučenje u stvari uglavnom i vrše ili tolerišu upravo oni državni službenici koji su odgovorni za podržavanje i sprovođenje zakona.

Mučenje može da prouzrokuje telesne povrede, kao što su prelom kostiju i rane koje sporo zarastaju a može i da ne ostavi nikakve fizičke ožiljke. Mučenje, međutim, često ostavlja psihološke ožiljke kao što je nepoverenje; iz straha da se mučenje ne ponovi, žrtve ponekada imaju teškoće da se opuste čak i kada se nalaze na bezbednom. Dešava se da žrtve mučenja izgube san ili da se bude u sred noći vrišteći, ili da imaju noćne more. Neke imaju teškoće sa pamćenjem i koncentracijom, osećaju razdražljivost i neprestan strah i uznemirenost, pate od depresije i/ili nemogućnosti da uživaju u bilo kom aspektu života. Ponekad ovi simptomi ispunjavaju kriterijume za uspostavljanje dijagnoze posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) i/ili teške depresije. Fizički i psihološki ožiljci mogu da budu doživotni. Ovi simptomi mogu se učiniti preteranim ili nelogičnim nekome ko nikada nije iskusio mučenje, ali oni mogu da predstavljaju normalnu reakciju na traumu.

Reč 'mučenje' kod većine ljudi izaziva slike nekih od najgroznijih oblika fizičke ili psihološke patnje – čupanja noktiju, elektrošokova, simulacija pogubljenja, prinuđivanja žrtve da posmatra mučenje svojih roditelja ili dece, silovanja. Ponekad je jednostavno nemoguće poverovati koliko raznih i surovih metoda mučenja i okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja ima. Međutim, ne postoji iscrpan spisak dela koja čine mučenje;⁵ mučitelji stalno smišljaju nove načine da postupaju surovo prema ljudima. Takođe, ne postoje nikakva ograničenja u pogledu izbora žrtve – mučenju se podvrgavaju ljudi raznih profesija širom sveta. Čak i deca mogu biti žrtve mučenja.⁶ Međutim, mučenju se uglavnom izlažu osumnjičeni za

---

⁴ Član 1, Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, Rezolucija Generalne Skupštine UN 39/46 od 10. decembra 1984. godine, *stupila na snagu* 26. juna 1987. (Prim. prev. Korišćen je zvanični prevod objavljen u Službenom listu SFRJ)

⁵ U svom Opštem komentaru o članu 7 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Komitet za ljudska prava UN je smatrao da nije neophodno da sačini spisak zabranjenih dela ili da ustanovi jasnu razliku među njima. Štaviše, ser Najdžel Roli (*Nigel Rodley*), bivši Specijalni izvestilac UN o mučenju, smatrao je da bi bilo izuzetno teško a i opasno povlačiti crtu između mučenja i svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja.

⁶ Vidi izveštaje o mučenju dece u «*Hidden Scandal, Secret Shame*» *Amnesty International* (AI Index ACT 40/38/00).

krivična dela ili žrtve diskriminacije na osnovu rase, nacionalnog porekla, vere, pola ili seksualne orijentacije.⁷

Kao što je navedeno u Istanbulskom protokolu, «svetska zajednica je ozbiljno zabrinuta zbog mučenja. Svrha mučenja je da se namerno uništi ne samo fizičko i emotivno blagostanje pojedinaca, već i dostojanstvo i volja čitavih zajednica. Mučenje se tiče svih članova porodice ljudi jer napada sam smisao našeg postojanja i nade u svetliju budućnost».

Drugim rečima, mučenje je gnusno ne samo zbog onoga što trpe oni koji su mučeni već i zbog posledica koje ostavlja na mučitelja i sistem koji toleriše mučenje. Kao što je objašnjeno u Istanbulskom protokolu: «Počinioci često pokušavaju da opravdaju mučenje i zlostavljanje koje su vršili potrebom da prikupe informacije. Takve konceptualizacije zamagljuje svrhu mučenja i posledice zbog kojih je vršeno... Dehumanizovanjem i slamanjem volje svojih žrtava, mučitelji daju strašne primere onima koji kasnije dolaze u dodir sa žrtvom. Mučenje na ovaj način može da slomi ili naudi volji i koherentnosti čitavih zajednica...»

Zato je mučenje apsolutno zabranjeno svim relevantnim instrumentima ljudskih prava počev od Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima usvojene 1948. Povreda ove zabrane se smatra toliko ozbiljnom da se nikada ne može zakonski opravdati, čak ni tokom vanrednih stanja ili oružanih sukoba.

Bez obzira na apsolutno zabranu mučenja u međunarodnom pravu, jasno je čak i na osnovu letimičnog pogleda na bilo koji izveštaj Specijalnog izvestioca UN o mučenju ili na nedavne izveštaje Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (ICRC), pa čak i na mnoge novine, da je mučenje i dalje uobičajena pojava u mnogim zemljama širom sveta. Ova neravnoteža između apsolutne zabrane, s jedne strane, i čestog pribegavanja mučenju, s druge, dodatno ukazuje na potrebu da države poboljšaju sprovođenje međunarodnih standarda protiv mučenja i poboljšaju delotvornost domaćih pravnih lekova za žrtve torture.

Istanbulski protokol predstavlja važan instrument u borbi protiv mučenja – efikasno istraživanje i dokumentovanje mučenja doprinosi ukazivanju na problem mučenja i sankcionisanju odgovornih za mučenje. Načela u ovom protokolu odražavaju važne međunarodne standarde o pravima žrtava mučenja i obaveze država da se suzdržavaju od mučenja i da ga sprečavaju.

Prema međunarodnom pravu, države moraju da istražuju navode o mučenju i da kažnjavaju odgovorna lica. Ono takođe propisuje da žrtve mučenja dobiju obeštećenje i da imaju na raspolaganju pravno sredstvo kojim mogu da ostvare pravičnu i odgovarajuću nadoknadu, restituciju svojih prava i najveću moguću rehabilitaciju. Istanbulski protokol predstavlja priručnik o tome **kako**

---

⁷ Vidi izveštaje o mučenju seksualnih manjina u «*Crimes of Hate, Conspiracy of Silence*» Amnesty International (AI Index ACT 40/016/2001); izveštaje o mučenju žena u «*Broken Bodies, Shattered Minds*», (AI Index: ACT 40/001/2001); izveštaje o mučenju i rasnoj diskriminaciji u «*Racism and the Administration of Justice*» (AI Index: ACT 40/020/2001).

da istraga i dokumentovanje mučenja budu **efikasni** kako bi odgovorni za mučenje bili kažnjeni, kako bi žrtve dobile odgovarajuće obeštećenje, i, uopšte, kako bi se sprečila dela mučenja u budućnosti.

Ovaj Vodič namenjen je advokatima u Srbiji koji rade sa žrtvama mučenja. U njemu je dat prikaz relevantnog domaće prava i prakse u vezi sa svakim ključnim međunarodnim standardom u Istanbulskom protokolu, razlika između domaćih zakona i međunarodnih standarda kao i procesnih povreda međunarodnih standarda u domaćoj praksi. Domaće zakonodavstvo i praksa su u ovom Vodiču analizirani u svetlu ovih međunarodnih standarda i njegovi autori predlažu praktične načine zahvaljujući kojima advokati mogu da doprinesu prihvatanju i sprovođenju ovih međunarodnih standarda.

Namera autora ovog Vodiča nije bila da daju sveobuhvatan pregled domaće prava i prakse u pogledu mučenja. Imali su samo za cilj da naglase relevantne zakonske odredbe, običajno pravo i sudsku praksu kako bi utvrdili korake koje treba preduzimati radi poboljšanja primene važećih međunarodnih standarda u Srbiji.

Advokati predstavljaju ključne sagovornike žrtava mučenja koje traže pravdu i druge oblike odštete. Takođe mogu igrati vitalnu ulogu u ubeđivanju vlada da poštuju svoje međunarodne obaveze i da se suzdržavaju od akata mučenja i sprovede preventivne mere. Advokati upoznati sa važećim međunarodnim standardima mogu da tumače i primenjuju domaće pravo u svetlu tih standarda i mogu da navode te standarde prilikom zastupanja svojih klijenata, u svojim pravnim argumentima i tužbama.

B. Značaj pravnika u dokumentovanju i istraživanju mučenja

U Istanbulskom protokolu je navedeno da advokati imaju dužnost da prilikom sprovođenja svojih profesionalnih dužnosti unapređuju i štite standarde ljudskih prava i da revnosno postupaju u skladu sa zakonom i prihvaćenim standardima i pravničkom etikom. U drugim instrumentima ljudskih prava, kao što su «Osnovna načela UN o ulozi advokata»,⁸ navodi se da advokati imaju dužnost da svojim klijentima pomažu «na sve odgovarajuće načine» i da preduzimaju pravne radnje kako bi zaštitili njihove interese.

Međunarodni standardi o istraživanju mučenja su prvenstveno formulisani kao obaveza država, kao što je navedeno u Poglavlju III Istanbulskog protokola. Advokati, međutim, igraju presudnu i aktivnu ulogu u dokumentovanju i istraživanju mučenja, naročito time što:

---

⁸ Vidi *Osnovna načela UN o ulozi advokata (UN Basic Principles on the Role of Lawyers)*, usvojene na Osmom kongresu UN o sprečavanju zločina i postupanju prema počiniocima (*Eighth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders*), 27. avgust-7. septembar 1990.

- (i) Dokumentuju navode o mučenju koji će se koristiti u sudskim i drugim postupcima, kao i u budućim postupcima ukoliko u datom trenutku ne postoje domaći mehanizmi ili postojeći mehanizmi nisu delotvorni;
- (ii) Prikupljaju dokaze o mučenju koji mogu podstaći vlasti da pokrenu ili obnove istragu;
- (iii) Pružaju dokaze o mučenju koji potkrepljuju postojeće istrage ili gonjenje na nacionalnom ili međunarodnom nivou;
- (iv) Evidentiraju slučajeve kada vlasti ne istražuju navode o mučenju uprkos raspoloživim dokazima ili nedostatke u pokrenutim istragama u cilju podsticanja dodatnih istraga, uključujući i time što podnose te predmete regionalnim ili međunarodnim telima za ljudska prava;
- (v) Prikupljaju dokaze u prilog zahtevima za odštetu podnete nacionalnim ili međunarodnim pravosudnim ili upravnim telima.

C. Značaj zdravstvenih radnika u dokumentovanju mučenja i potreba da advokati shvataju medicinske simptome mučenja

U Istanbulskom protokolu se ističe značajna uloga zdravstvenih radnika u dokumentovanju mučenja, navode se detaljne smernice u pogledu metodologije prikupljanja medicinskih dokaza, i daju se preporuke u pogledu sadržaja medicinskih izveštaja.

Važno je da advokati koji rade sa žrtvama mučenja znaju kako se mučenje može medicinski dokumentovati i kako da prepoznaju fizičke i psihološke simptome mučenja. Time će ne samo biti u stanju da bolje razumeju svoje klijente i da im pomognu; takvi uvidi biće im od izuzetne važnosti prilikom podnošenja tužbi zbog mučenja ili drugih oblika zlostavljanja u ime žrtava. Kao što je navedeno u Istanbulskom protokolu, advokati i lekari moraju tesno da sarađuju kako bi efikasno istražili i dokumentovali dela mučenja. Medicinski dokazi biće od pomoći prilikom dokazivanja da je bilo mučenja. Takođe će pomoći advokatima da utvrde kakvu vrstu obeštećenja žrtve mogu da zahtevaju (napr. restituciju, odštetu i rehabilitaciju). Slično tome, advokati će morati da ocene da li su tokom zvanične istrage koju je sprovela policija ili neko drugo nadležno telo uzeti u obzir valjani medicinski dokazi ili oni moraju da organizuju nezavisne lekarske preglede koji će potvrditi žrtvinu verziju događaja.

Premda nisu poznati svi činioци koji utiču na psihološke reakcije na mučenje, sledećih nekoliko aspekata može da utiče na žrtvu:

- Način na koji žrtva gleda na, tumači i shvata mučenje: Ljudi reaguju na ekstremnu traumu kao što je mučenje u skladu sa tim šta im ona znači. Psihološke reakcije nekog lica na traumu tesno su povezane sa psihološkim značenjem traume koje ono ima za to lice a ono je uslovljeno njegovim društvenim, kulturnim i političkim miljeom.

- Društveni kontekst pre, tokom i posle mučenja: kao što su vrednosti i stavovi društva i vršnjaka o traumatičnim iskustvima; politički i kulturni milje; traumatični uslovi posle mučenja; kasnija izloženost činocima koji ponovo prouzrokuju stres – gubici i promene u životu žrtve u periodu posle traume takođe u velikoj meri utiču na njene psihološke reakcije.
- Žestina i trajanje traumatičnih događaja, okolnosti i vrsta mučenja: Teško je sačiniti spisak svireposti po njihovoj žestini i problematično je objektivno procenjivati stepen njihove žestine. Poniženje, pretnja voljenim bićima ili posmatranje mučenja nekog drugog lica mogu imati teže psihološke posledice po žrtvu nego njena sopstvena izloženost elektrošokovima ili «falangi» (batinanju po stopalima), premda se ove posledice razlikuju od čoveka do čoveka.
- Stepenn razvoja i uzrast žrtve: premda je poznavanje činilaca vezanih za simptome mučenja ograničeno, u opštijem kontekstu traumatičnih iskustava je utvrđeno da postoji odnos između uzrasta žrtve u vreme početka traume, vrste traumatičnog iskustva i složenosti kliničkog ishoda.

Drugim rečima, lični činoci, kao što su kulturni i politički milje iz kog žrtva potiče, njen pol, uzrast, gubici tokom i posle mučenja, itd, mogu da utiču na ozbiljnost simptoma koje mučenje kod nje prouzrokuje. Pored toga, na simptome mučenja takođe utiče sposobnost žrtve da se izbori sa nedaćama, njeno fizičko zdravlje i nedostaci, psihološki poremećaji i lične, genetske i biološke slabosti od kojih je ranije patila.

Neophodno je da advokati shvataju fizičke i psihološke posledice mučenja prilikom razgovora sa žrtvama sa namerom da podnesu krivičnu tužbu ili zahtev za odštetu zbog mučenja. To razumevanje je važno iz tri glavna razloga:

- a) *kako bi se obezbedilo da advokati postavljaju prava pitanja i prikupe neophodne informacije/dokaze koji će im pomoći da izgrade slučaj;*
- b) *kako bi se advokatima pomoglo da razumeju psihološke posledice od kojih žrtve mučenja možda pate (kao što je PTSP) i da izbegnu ponovnu traumatizaciju žrtve tokom razgovora; i*
- c) *kako bi se advokati pripremili za težak predmet mučenja i razumeli neočekivane «reakcije» ili «odgovore» žrtava.*

Detaljne smernice koje advokati treba da slede prilikom dokumentovanja navoda o mučenju dostupne su u Priručniku za izveštavanje o slučajevima mučenja, Deo II – Dokumentovanje navoda o slučajevima mučenja (*Essex Torture Reporting Handbook, Part II - Documenting Allegations*) (www.essex.ac.uk/torturehandbook/serbian.htm). Takođe vidi Poglavlje V, Opšti

deo, Šta treba imati u vidu tokom razgovora sa žrtvom, F (*Chapter V General, Interview Considerations, F*) Istorijat Istanbulske protokola (*Taking the History of the Istanbul Protocol*) (<http://www.unhcr.ch/pdf/8istprot.pdf>).

Prema *Načelima medicinske etike relevantnim za ulogu zdravstvenog osoblja, posebno lekara u zaštiti zatvorenika i pritvorenika od mučenja i drugog svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja UN*⁹, lekar koji učestvuje u radnjama koje predstavljaju učešće, saučesništvo, podstrekivanje ili pokušaje vršenja mučenja «ozbiljno krši medicinsku etiku». Međutim, kao što međunarodna lekarska udruženja, kao što je Svetsko medicinsko udruženje, i sama priznaju, profesionalni kodeksi medicinske etike ne sadrže izričitu obavezu lekara da prijavljuju moguće slučajeve mučenja o kojima su saznali. Svetsko medicinsko udruženje preporučuje lekarima da kad god je to moguće prijavljuju takve slučajeve uz pristanak žrtve, a bez izričitog odobrenja žrtve samo ukoliko ona nije u mogućnosti da se slobodno izražava.¹⁰

I advokati i lekari moraju svoj rad da obavljaju u dobroj veri i da svojim profesionalnim dužnostima daju prednost nad ličnim i institucionalnim interesima. Radeći zajedno, lekari i advokati mogu da daju sve od sebe kako bi obezbedili da islednici odmah i nepristrasno sprovedu pune istrage navoda o mučenju.

Ukoliko advokati imaju informacije ili poznaju nekog drugog advokata ili lekara koji se ne pridržava ovih opštih dužnosti, treba da ih prijave njihovom lekarskom odnosno pravnom udruženju. Ukoliko je povreda dužnosti tako ozbiljna da može da povlači njihovu upravnu ili krivičnu odgovornost, treba da ih prijave odgovarajućim navedenim organima. Odeljak o «delotvornim procesnim sredstvima», sredstvima na nacionalnom nivou (napr. komisije za ljudska prava, disciplinski postupci, mehanizmi za podnošenje tužbi protiv policije) nalazi se niže u ovom Vodiču.

D. Međunarodni standardi u Istanbulske protokolu

U Istanbulske protokolu je dat prikaz međunarodnih standarda za zaštitu od mučenja i konkretne smernice o tome kako treba sprovoditi efikasne istrage navoda o mučenju. Protokol sam po sebi nije obavezujući dokument ali se države ohrabruju da ga koriste.¹¹ Istanbulski protokol predstavlja

⁹ Generalna skupština je 18. decembra 1982. usvojila *Načela medicinske etike relevantna za ulogu zdravstvenog osoblja, posebno lekara u zaštiti zatvorenika i pritvorenika od mučenja i drugog svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja UN*.

¹⁰ Svetsko medicinsko udruženje je 2003. usvojilo *Rezoluciju o odgovornosti lekara za prijavljivanje akata mučenja ili svirepog ili nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja*.

¹¹ Komisija za ljudska prava u svojoj Rezoluciji br 2000/43 i Generalna skupština u svojoj Rezoluciji br 55/89 obraćaju pažnju država na Načela u Prilogu I (Istanbulske protokola) i svesrdno ih ohrabruju da primenjuju Načela kao korisno sredstvo u naporima koje ulažu u borbu protiv mučenja. Specijalni izvestilac o mučenju je u svojim Opštim preporukama

važan izvor jer istovremeno odražava postojeće obaveze država u skladu sa međunarodnim ugovorima i međunarodnim običajnim pravom i pomaže državama da efikasno primenjuju relevantne standarde. Tela za ljudska prava su ove smernice (Istanbulska načela) prihvatila kao referentne tačke za procenu efikasnosti istraga. Na primer, Interamerička komisija za ljudska prava navodi da zdravstveni radnici prilikom istraživanja navodnih slučajeva mučenja u svojim izveštajima moraju da ispunjavaju barem zahteve iz Istanbulska načela.¹² Takođe, Afrička komisija za ljudska i narodna prava je potvrdila da istrage navoda o mučenju treba da se sprovede brzo, nepristrasno i efikasno i da se rukovode Istanbulskim protokolom.¹³

U Istanbulskom protokolu su utvrđene sledeće obaveze vlada radi obezbeđivanja zaštite od mučenja u skladu sa međunarodnim ugovorima i međunarodnim običajnim pravom:¹⁴

1. Sprečavanje mučenja

(i) Preduzeti delotvorne zakonodavne, upravne, sudske i druge mere radi sprečavanja dela mučenja, na primer:

- Uspostavljanjem delotvornih nadzornih mehanizama radi sprečavanja mučenja u svim mestima u kojima se drže lica lišena slobode;
- Obezbeđivanjem da se nijedna izjava za koju se utvrdi da je iznuđena mučenjem ne koristi kao dokaz u postupku, osim u postupku protiv lica optuženog za mučenje kao dokaz da je ta izjava iznuđena;
- Obezbeđivanjem da zabrana mučenja bude uvršćena u obuku lica koja sprovode zakon i zdravstvenih radnika, kao i državnih i drugih relevantnih službenika;
- Neproterivanjem, nevraćanjem, neisporučivanjem i nepremeštanjem nekog lica u zemlju ako postoji opravdana sumnja da bi to lice u njoj bilo izloženo mučenju (*non-refoulement*).

(UN Doc. E/CN.4/2003/68) od 17. decembra 2002. u stavu 26(k) preporučio da «zemlje treba da se rukovode Načelima o efikasnom istraživanju i dokumentovanju mučenja i drugog svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Istanbulskim načelima) kao korisnim sredstvom u naporima koje ulažu u borbu protiv mučenja.»

¹² *Ana, Beatriz and Celia Gonzalez Perez v. Mexico* (Izveštaj br. 53/01), Interamerička komisija za ljudska prava, 4. april 2001.

¹³ Vidi Rezoluciju o smernicama i merama za zabranu i sprečavanje mučenja, svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja u Africi, koju je Afrička komisija za ljudska i narodna prava usvojila na svojoj 32. redovnoj sednici.

¹⁴ Konkretno, Konvencijom UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, članovima 7 i 10 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, članom 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima, članom 5 Afričke povelje o ljudskim i narodnim pravima, članom 5 Američke konvencije o ljudskim pravima i Interameričkom konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju mučenja. Mučenje je takođe zabranjeno i međunarodnim humanitarnim pravom, konkretno, zajedničkim članom 3 četiri Ženevske konvencije iz 1949. i predstavlja međunarodni zločin i samo po sebi i kao sastavni deo genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina. Vidi obaveze država u skladu sa Konvencijom protiv torture, u publikaciji REDRESS *Bringing the International Prohibition of Torture Home: National Implementation Guide for the UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, januar 2006.

(ii) Obezbediti opšte mere zaštite od mučenja u mestima u kojima se drže lica lišena slobode, kao što su:

- Odobravanje licima lišenim slobode neograničen i neodložan pristup advokatu i lekaru po njihovom izboru;
- Obaveštavanje članova porodice ili prijatelja da je dotično lice lišeno slobode;
- Omogućavanje licima lišenim slobode da se viđaju sa svojim članovima porodice i prijateljima;
- Neuskraćivanje licima lišenim slobode kontakata sa spoljnim svetom;
- Omogućavanje licima lišenim slobode da bez odlaganja ospore zakonitost lišenja slobode pred sudijom.

2. Odgovornost za mučenje

(i) Efikasno istražiti navode o mučenju:

- Uspostavljanjem delotvornog žalbenog postupka, uključujući i obezbeđivanjem adekvatne zaštite žrtvama i svedocima;
- Obezbeđivanjem da nadležni organi preduzimaju brze i nepristrasne istrage svaki put kada postoji opravdana sumnja da je neko bio izložen mučenju;
- Garantovanjem efikasnog istraživanja svih navoda o mučenju.

(ii) Obezbediti da protiv navodnih počinitelja bude pokrenut krivični postupak:

- Inkriminacijom dela mučenja, uključujući i saučesništvo ili učešće, i neuvažavanjem odbrane u kojoj se počinitelj poziva na neophodnost mučenja i na naloge pretpostavljenih;
- Obezbeđivanjem da krivični postupak bude pokrenut protiv navodnih počinitelja ako se tokom istrage utvrdi da se čini da je neko bio izložen mučenju;
- Izricanjem kazni koje su primerene ozbiljnosti zločina;
- Garantovanjem načela univerzalne nadležnosti čime se omogućava istraga i gonjenje mučitelja bez obzira na mesto gde je akt mučenja izvršen i bez obzira na državljanstvo bilo žrtve bilo počinioca; i
- Donošenjem zakonskih odredbi koje omogućavaju izručenje mučitelja i pružanje pomoći drugim državama koje žele da istražuju ili gone lica optužena za mučenje.

3. Odšteta

(i) Obezbediti da žrtve mučenja imaju pravo na delotvoran pravni lek i odgovarajuću odštetu:

- Obezbeđivanjem delotvornih sudskih i vandsudskih procesnih sredstava koji će štititi pravo žrtava mučenja da ne budu izloženi mučenju ni po zakonu ni u praksi;
- Obezbeđivanjem da domaće zakonodavstvo predviđa različite oblike odštete prihvaćene u međunarodnom pravu i da odobrena bude odšteta srazmerna težini povrede (ili povreda).

Drugi deo: Opšti pravni okvir i praksa u Srbiji u vezi sa mučenjem

U Drugom delu se daje pregled pravnog okvira i prakse u Srbiji u vezi sa mučenjem. Prikazan je kontekst u kojem trenutno advokati u Srbiji rade na pomaganju žrtvama mučenja i na poboljšanju primene relevantnih međunarodnih standarda.

A. Praksa u pogledu mučenja u Srbiji

U Srbiji se i dalje pribegava mučenju premda je ono apsolutno zabranjeno i međunarodnim i domaćim pravom. Iskustvo pokazuje da skoro nijedna zemlja nije imuna na postupke koji predstavljaju mučenje ili druge vrste zlostavljanja.¹⁵ Čak i letimičan pogled na izveštaje međunarodnih tela, NVO, mnogih novina, pa čak i državnih organa pokazuje da mučenje i dalje daje povoda za zabrinutost u Srbiji.

Posle svoje posete Srbiji 2004. godine, Komitet protiv mučenja UN (CAT) je zaključio da je mučenje u Srbiji bilo sistematično do oktobra 2000. Komitet je «primetio da se čini da je pod novim političkim režimom značajno opala učestalost mučenja i da ono više nije sistematsko».¹⁶ CAT je u svojoj jurisprudenciji takođe zaključio da je Srbija (i njene prethodnice) u nekoliko navrata prekršila svoje obaveze iz Konvencije.¹⁷ Mučenju se i dalje pribegava, naročito u policijskim stanicama, kao što su evidentirale i prijavile NVO koje su dokumentovale slučajeve mučenja i zlostavljanja osumnjičenih za krivična dela od strane policije u periodu između 2003. i početka 2007. godine.¹⁸

¹⁵ *Sprečavanje mučenja, priručnik za osoblje OEBS na terenu (Preventing Torture, A Handbook for OSCE field staff)*, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava, Varšava, 1999.

http://www.osce.org/odihr/documents/guidelines/preventing_torture/th_book.htm (22/02/2003).

¹⁶ Komitet protiv mučenja UN, *Examinations of Serbia under Article 20 of the CAT*, UN Doc. CAT A/59/44/2004, st. 212.

¹⁷ Detaljnije u Četvrtom delu.

¹⁸ Izveštaj *Amnesty International, Serbia and Montenegro: A wasted year. The continuing failure to fulfil key human rights commitments made to the Council of Europe*, dostupno na http://www.amnestyusa.org/countries/serbia_montenegro/document.do?id=1DB8E0354B8A95D080256FC50068AB00.

Evropski komitet za sprečavanje mučenja (CPT) je izvestio da ima navoda da se sledeći metodi mučenja primenjuju u Srbiji:¹⁹

- Udaranje po dlanovima;
- "Falanga" (batinanje po tabanima);
- Privremeno gušenje stavljanjem plastične kese na glavu lica lišenog slobode;
- Elektrošokovi raznih delova tela, uključujući i genitalija;
- Uskraćivanje sna na duže vreme;
- Vezivanje pritvorenika lisicama za radijatore;
- Primoravanje lica lišenog slobode da jede so i uskraćivanje vode za piće po ceo dan;
- Šamaranje, šutiranje i udaranje uhapšenih lica palicama za bezbol.

U skoro svim policijskim stanicama u Beogradu koje je posetila, delegacija CPT je u sobama koje služe za saslušavanje pronašla palice za bezbol, metalne šipke, drvene štapove i slične predmete. Izjavila je da su uslovi u srbijanskim pritvorskim objektima nezadovoljavajući i da nisu u skladu sa međunarodnim standardima. U šest ćelija u beogradskoj policijskoj stanici nalazi se samo po jedna klupa; one nemaju dnevnu svetlost, ventilacija je loša a grejanja nema. Uhapšeni tokom noći ne dobijaju ni ćebad ni dušeke niti ikakvu hranu osim one koju im donese porodica. Držanje osumnjičenih, uključujući i maloletnika, u kancelarijama i hodnicima po ceo dan nije neuobičajeno i oni tu ponekad provode sate vezani za radijatore ili nameštaj. Pritvorenici nemaju osnovne mere zaštite, uključujući pravo na advokata, da kontaktiraju svoje porodice i na lekarske preglede. Pored fizičkog mučenja, pritvorenici su izloženi raznim oblicima psihološkog pritiska i zlostavljanja koji mogu da se podvedu pod mučenje, pri čemu su najugroženiji maloletnici i pripadnici nacionalnih manjina.

Tokom 2005. i 2006. je povećan broj žalbi na mučenje i brutalnost policije u odnosu na prethodnih nekoliko godina. Mučenju u Srbiji navodno uglavnom pribegavaju državni službenici i pripadnici policije, kao i zatvorsko osoblje. Policija navodno često koristi mučenje kako bi iznudila priznanje od pritvorenog ili iskazala svoju moć, dok se tvrdi da zatvorski čuvari koriste mučenje kao metod kontrole.²⁰ Metodi mučenja postali su brutalniji a istovremeno i teže dokazivi. Tvrdi se da je nasilje nad etničkim, verskim i nacionalnim manjinama poraslo od kraja 2003. Mnoge žrtve takvog nasilja su po nacionalnosti Romi; ovo daje povoda za veliku zabrinutost jer se Vlada Srbije nije delotvorno pozabavila žalbama na mučenje.²¹

---

¹⁹ Savet Evrope, *Report to the Government of Serbia and Montenegro on the visit to Serbia and Montenegro carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 16 to 28 September 2004* objavljen u Strazburu 18. maja 2006. CPT/Inf (2006) 18, str. 20.

²⁰ Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, *Sigurnost građana u nedovršenoj državi, Srbija 2005*, str. 164-188; Beogradski centar za ljudska prava, *Ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori 2005.*, str 363-369 ; Beogradski centar za ljudska prava, *Ljudska prava u Srbiji 2006.*, str. 214-218.

²¹ Human Rights Watch, *World Report 2007, Serbia*, <http://hrw.org/englishwr2k7/docs/2007/01/11/serbia14776.htm>, Human Rights Watch, *Dangerous Indifference Violence against Minorities in Serbia*, Vol. 17, No. 7(D), oktobar 2005, str. 51 et seq.

Situacija u srbijanskim zatvorima je alarmantna. CPT je zaključio da je u zatvoru u Sremskoj Mitrovici i u Okružnom zatvoru u Beogradu došlo do teškog nasilja među zatvorenicima. Preporučio je niz mera radi borbe protiv policijskog zlostavljanja, uključujući i poboljšanje profesionalne obuke, pažljivu istragu svih informacija vezanih za moguće zlostavljanje čime se javno daje do znanja da će počinioci zlostavljanja biti izloženi oštrim sankcijama.²² Zatvorenici su učestvovali u nekoliko zatvorskih pobuna tokom 2006. Početkom jula 2006. godine, 320 zatvorenika beogradskog Okružnog zatvora su organizovali štrajk i njih šezdeset petoro je u znak protesta sebi zašilo usta. Između ostalog su se žalili na neefikasnost sudova, mučenje, lošu zdravstvenu zaštitu i prenatrpane ćelije i tražili objašnjenje za sumnjivu smrt dvojice zatvorenika. U nekim zatvorima su u drugoj polovini 2006. organizovani protesti u kojima su zatvorenici zahtevali usvajanje Zakona o amnestiji. Odbor za ljudska prava - Leskovac je krajem novembra objavio tvrdnje porodica i prijatelja zatvorenika da je žandarmerija tokom akcije «zavođenja reda silom» brutalno postupala prema zatvorenicima i da je dve trećine povređenih zadobilo teške telesne povrede. Niške zatvorske vlasti nisu dozvolile advokatima da kontaktiraju svoje zatvorene klijente.

B. Zabrana i definicija mučenja u Srbiji

- Međunarodni ugovori kojima je Srbija pristupila

Srbija je potpisnica sledećih najvažnijih ugovora koji zabranjuju mučenje:

- Ženevske konvencije iz 1949. (od 16. oktobra 2001. godine)
- Konvencije protiv mučenja UN (od 12. marta 2001. – kao naslednica bivše Savezne Republike Jugoslavije)
- Fakultativnog protokola uz Konvenciju protiv mučenja UN (od 26. septembra 2006. godine)
- Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (od 12. marta 2001.)
- Prvog i drugog Fakultativnog protokola uz Međunarodni protokol o građanskim i političkim pravima (od 6. septembra 2006.)
- Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (od 26. decembra 2003. godine, stupila na snagu 3. marta 2004. godine) i Dodatnih protokola uz nju (Protokola br. 1 i 4 od 3. marta 2004, Protokola br. 6 i 12 od 1. aprila 2004, Protokola br. 7 od 1. juna 2006. i Protokola br. 13 od 1. jula 2004.)
- Evropske konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (od 26. decembra 2003.)
- Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda (od 6. septembra 2001).

---

²² CPT, *Report to the Government of Serbia and Montenegro*, 2006, *supra*, str.126.

Srbija je preuzela i obaveze svojih prethodnica. Državna zajednica Srbije i Crne Gore je prestala da postoji posle referendumu o statusu Crne Gore 21. maja 2006. a Skupština Crne Gore je usvojila Deklaraciju o nezavisnosti 3. juna 2006. Postupajući u skladu sa članom 60 Ustavne povelje Državne zajednice Srbije i Crne Gore, Narodna skupština Republike Srbije je 5. juna 2006. potvrdila da je Srbija pravni naslednik Državne zajednice i da u potpunosti nasleđuje njen status međunarodno pravnog subjekta. Stoga je Srbija preuzela sve obaveze u svim ugovorima i konvencijama koje su ratifikovane u okviru Ujedinjenih nacija²³ i Saveta Evrope²⁴.

Srbiju obavezuju svi međunarodni ugovori o ljudskim pravima koje je ratifikovala bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezna Republika Jugoslavija, Srbija i Crna Gora, kao i oni kojima je samostalno pristupila ili ratifikovala. Ustav predviđa monistički sistem. Opšteprihvaćena pravila i načela međunarodnog prava i ratifikovani međunarodni ugovori predstavljaju sastavni deo pravnog sistema Republike Srbije i primenjuju se neposredno, kao što je predviđeno članovima 16 i 18 novog Ustava Srbije.

- **Ustav**

Ustav Srbije eksplicitno zabranjuje mučenje u članu 25:

«Fizički i psihički integritet je nepovrediv. Niko ne može biti izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, niti podvrgnut medicinskim ili naučnim ogledima bez svog slobodno datog pristanka.»

Član 28 Ustava jemči zabranu mučenja tokom krivičnog postupka i u drugim slučajevima lišenja slobode:

«Prema licu lišenom slobode mora se postupati čovečno i s uvažavanjem dostojanstva njegove ličnosti. Zabranjeno je svako nasilje prema licu lišenom slobode. Zabranjeno je iznuđivanje iskaza.»

Ustav zabranjuje odstupanja od zabrane mučenja, čak i tokom ratnog ili vanrednog stanja (član 202, st. 4). Ustav priznaje pravo lica lišenog slobode da o lišenju slobode bez odlaganja obavesti lice po svom izboru i pravo da budu saslušano u prisustvu branioca po sopstvenom izboru (čl. 27, st. 2, i čl. 29, st. 1). Ustav, međutim, ne pominje pravo lica lišenih slobode na pristup lekaru.

---

²³ Predsednik Republike Srbije je pismom od 3. juna 2006. obavestio Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da po usvajanju deklaracije o nezavisnosti od strane Skupštine Crne Gore 3. juna 2006, Republika Srbija na osnovu člana 60 Ustavne povelje Srbije i Crne Gore nasleđuje članstvo Državne zajednice Srbije i Crne Gore u Ujedinjenim nacijama, uključujući i u svim organima i organizacijama u sistemu Ujedinjenih nacija. Vidi http://www.un.org/News/Press/docs/2006/org1469_doc.htm > pristupljeno 30. maja 2007.

²⁴ Komitet ministara Saveta Evrope je na svom 967. sastanku 14. juna 2006. usvojio deklaraciju po kojoj Srbija nasleđuje članstvo Državne zajednice Srbije i Crne Gore u Savetu Evrope i preuzima njene postojeće obaveze. Vidi <http://www.cpt.coe.int/en/states/srp.htm> > pristupljeno 30. juna 2007.

- **Krivično zakonodavstvo**²⁵

Konvencija protiv mučenja nalaže državama da inkriminišu dela mučenja, uključujući pokušaje mučenja i svako drugo delo koje izvrši neko lice, a koje predstavlja saučesništvo ili učestvovanje u delu mučenja kao i da za ova krivična dela propišu odgovarajuće kazne srazmerne njihovoj težini (član 4).

Prema definiciji datoj u članu 1 Konvencije protiv mučenja Ujedinjenih nacija

«izraz «tortura» označava svaki akt kojim se jednom licu namerno nanose bol ili teške fizičke ili mentalne patnje u cilju dobijanja od njega ili nekog trećeg lica obaveštenja ili priznanja ili njegovog kažnjavanja za delo koje je to ili neko treće lice izvršilo ili za čije izvršenje je osumnjičeno, zastrašivanja tog lica ili vršenja pritiska na njega ili zastrašivanja ili vršenja pritiska na neko treće lice ili iz bilo kojeg drugog razloga zasnovanog na bilo kom obliku diskriminacije ako taj bol ili te patnje nanosi službeno lice ili bilo koje drugo lice koje deluje u službenom svojstvu ili na njegov podsticaj ili sa njegovim izričitim ili prećutnim pristankom. Taj izraz se ne odnosi na bol ili patnje koje su rezultat isključivo zakonitih sankcija, neodvojivih od tih sankcija ili koje te sankcije prouzrokuju.»

Evropska konvencija o ljudskim pravima ne sadrži izričitu definiciju mučenja. Smatrajući da je Evropska konvencija «živ instrument» koji «mora biti tumačen u svetlu savremenih uslova», Evropski sud za ljudska prava je razvio definiciju i shvatanje mučenja.²⁶ Prema Sudu, «mučenje» može da se razlikuje od «nečovečnog i ponižavajućeg postupanja» «posebnim žigom koji prati namerno nečovečno postupanje koje izaziva veoma ozbiljnu i svirepu patnju». Evropski sud je više puta naglasio da mučenje predstavlja težak oblik nečovečnog postupanja i da ga odlikuju namera, težina i svrha, koja može uključivati iznuđivanje informacija ili priznanja ili kažnjavanje.²⁷

Krivični zakonik Srbije, koji je stupio na snagu 2006. godine, uvodi krivično delo zlostavljanja i mučenja u članu 137, st. 1: «Ko zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kazniće se zatvorom do jedne godine».²⁸ Ovo krivično delo iz člana 137, st. 1 povlači teže kazne ako ga počini službeno lice koje u vršenju službe primeni

²⁵ Ova analiza krivičnog zakonodavstva je uglavnom preuzeta iz izveštaja *Ljudska prava u Srbiji 2006.*, Beogradski centar za ljudska prava, 2007, str. 59-61..

²⁶ *Selmouni v France*, 25803/94 [1999] ECHR 66 (28 July 1999), st.101.

²⁷ Vidi napr. *Ireland v. UK*, presuda od 18. januara 1978, Series A. No.25, st.167; *Tyrer v. UK*, presuda od 25. aprila 1978, Series A. No. 26 str.13; *Campbell and Cosans v. UK*, presuda od februara 1982, Series A. No. 48. str. 12; *Aksoy v. Turkey*, presuda od decembra 1996, (*Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI str.2279 st.64). Vidi pregled jurisprudencije Suda u pogledu člana 3 u *Interights, Prohibition of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment under the European Convention on Human Rights (Article 3)*, *Manual for Lawyers*, decembar 2006.

²⁸ Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, *Sigurnost građana u nedovršenoj državi, Srbija 2005*, str. 165.

bilo kakav oblik mučenja na drugo lice s ciljem dobijanja priznanja ili drugog obaveštenja ili zastrašivanja.²⁹ Odredba člana 137 Krivičnog zakonika zamenjuje i proširuje raniju inkriminaciju zlostave u vršenju službe. Ona zamenjuje krivično delo zlostave u službi koje je u svom opisu, pored namere, izostavljalo i radnje nanošenja težih fizičkih ili duševnih patnji i zastrašivanja tako da nije konkretno sankcionisalo mučenje.

Konkretna inkriminacija mučenja predstavlja korak u dobrom pravcu. Međutim, uprkos pokušaju inkriminacije mučenja, definicija mučenja u članu 137 Krivičnog zakonika nije u skladu sa zahtevima iz člana 1 Konvencije protiv mučenja UN. Štaviše, za mučenje je predviđena kazna zatvora do pet godina i kazna zatvora u trajanju do osam godina ako je to delo učinilo službeno lice u vršenju službe. Takva kazna nije srazmerna težini ovog krivičnog dela.

Prema Krivičnom zakoniku, službeno lice koje protivpravno liši neko lice slobode, drži ga zatvorenog ili mu na drugi način protivpravno oduzme ili ograniči slobodu kretanja time vrši krivično delo protivpravnog lišenja slobode.

Krivični zakonik pravi razliku između običnog i kvalifikovanog oblika ovog krivičnog dela; kvalifikovani oblik čini službeno lice. Član 132 Krivičnog zakonika takođe navodi protivpravno lišenje slobode kao krivično delo, a kvalifikovani oblik takvog lišenja uključuje nanošenje fizičke ili psihičke patnje.

Član 136 Krivičnog zakonika inkriminiše iznuđivanje iskaza. Sledeća krivična dela se takođe mogu počinuti prilikom vršenja mučenja i drugog zlostavljanja: izazivanje nacionalne, rasne ili verske mržnje, ili netrpeljivosti (član 317); genocid (član 370); ratni zločini (čl. 371-374), svirepo postupanje prema ranjenicima, bolesnicima ili ratnim zarobljenicima (čl. 381); teške telesne povrede (čl. 121), lake telesne povrede (čl. 122), prinuda (čl. 135), otmica (čl. 134), uvreda (čl. 170), dela protiv dostojanstva ljudske ličnosti i morala (čl. 103-110), krivična dela protiv polne slobode (čl. 178-182), trgovina ljudima (čl. 388), zapuštanje ili zlostavljanje maloletnog lica (čl. 193) i nasilničko ponašanje (čl. 344).

Konvencija protiv mučenja ne samo da zabranjuje mučenje koje vrši službeno lice ili lice koje deluje u službenom svojstvu već i sve oblike zlostavljanja počinjenih po izričitom naređenju ili uz pristanak službenog lica, uključujući i nesprečavanje takvih akata.³⁰ Srbijansko krivično zakonodavstvo inkriminiše izričit nalog službenog lica kao podstrekavanje (čl.

---

²⁹ *Ibid.*

³⁰ U predmetu *Hajrzi i drugi protiv Jugoslavije*, UN Doc. CAT/C/29/D/161/2000, Komitet protiv mučenja je 2002. zaključio da je Konvencija protiv mučenja prekršena 1995. u vezi sa incidentom prilikom kojeg je rulja napala i uništila romsko naselje u Danilovgradu i isterala njegove stanovnike u znak odmazde za silovanje devojke koja nije Romkinja i koje su navodno izvršili Romi; policajci su posmatrali paljenje njihovih kuća ali nisu preduzeli nikakve mere kako bi zaštitili stanovnike nasilja.

34), dok službeno lice koje pristaje da vrši mučenje može da odgovara za sledeća krivična dela: zloupotrebu službenog položaja (član 359), nesavestan rad u službi (član 361) i neprijavlivanje krivičnog dela ili počinioca krivičnog dela za koje je zaprećena kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godine (član 332).

U skladu sa obavezom u članu 4 Konvencije protiv mučenja, krivično zakonodavstvo Srbije inkriminiše sve oblike saučesništva u vršenju mučenja. Međutim, suprotno zahtevima iz Konvencije protiv mučenja, član 137 inkriminiše pokušaj mučenja samo u slučaju nanošenja velikog bola ili teške patnje.

S obzirom na ozbiljnost krivičnih dela mučenja, svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, zatvorske kazne predviđene za počinioca mučenja prilikom obavljanja službene dužnosti (zlostavljanje tokom vršenja dužnosti i blaži oblici zlostavljanja i mučenja) između 3 meseca i osam godina očigledno su neprimerene. Novi Krivični zakonik predviđa niže kazne za delo protivpravnog lišenja slobode i iznudu priznanja ili izjave nego što su predviđali izmenjeni članovi prethodnog Krivičnog zakonika. Sudska kaznena politika je i dalje blaža od zakonodavne politike; domaći sudovi uglavnom osuđuju optužene na kazne koje su znatno blaže od onih predviđenih zakonom i sudovi u većini slučajeva izriču uslovne kazne. Ovo nije u skladu sa obavezama države iz Konvencije protiv mučenja.

- **Pravni okvir koji reguliše ponašanje policije i zatvorskih vlasti - Zakon o policiji iz 2005. i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija iz 2006. godine³¹**

Novi Zakon o policiji usvojen u novembru 2005. predviđa dve vrste povreda službene dužnosti: lake i teške. U članu 157 su navedene teške povrede službene dužnosti. Ni u jednom stavu ovog člana nema odredbe koja se neposredno odnosi na mučenje, ali se krivična dela mučenja mogu podvesti pod stavove 19 i 20. Kodeks etike policajaca, koji se najčešće navode kao počinioci zlostavljanja, sastavni je deo Zakona o policiji iz novembra 2005.³² Uputstvo o policijskoj etici i načinu obavljanja poslova policije (*Sl. glasnik RS*, 41/03) zasniva se na Evropskom kodeksu policijske etike i predstavljaće obavezan predmet u policijskim obrazovnim ustanovama. Ono predviđa da nikome u Ministarstvu nije dozvoljeno da naredi, izvrši, izaziva ili toleriše mučenje ili kakvo drugo surovo i nečovečno postupanje kojim se ponižava ličnost čoveka, a pripadnik Ministarstva koji prisustvuje nekoj od ovih zabranjenih radnji dužan je da na takav slučaj ukaže svom pretpostavljenom, generalnom inspektor i organima spoljnog civilnog nadzora.

³¹ Ovo poglavlje je uglavnom preuzeto iz izveštaja *Ljudska prava u Srbiji 2006*, Beogradski centar za ljudska prava, str. 61-64.

³² Vidi analizu Zakona o policiji u *Izveštaju 2005*. I.4.3.4. Beogradskog centra za ljudska prava.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS) stupio je ne snagu 1. januara 2006.³³ On jemči poštovanje dostojanstva zatvorenika³⁴, zaštitu njihovih osnovnih prava u skladu sa Ustavom i načelima međunarodnog prava.³⁵ Zabranjuje mučenje³⁶ i sve oblike diskriminacije.³⁷ Prema članu 6 ovog Zakona: «Zabranjeni su i kažnjivi postupci kojima se lice prema kome se izvršava sankcija podvrgava bilo kakvom obliku mučenja, zlostavljanja, ponižavanja ili eksperimentisanja.» Ova dela kažnjavaju se u skladu sa članom 137 Krivičnog zakonika kaznom zatvora u trajanju do pet godina odnosno do osam godina zatvora ako je počinitelj službeno lice.

ZIKS u velikoj meri otklanja nedostatke dosadašnjih zakonskih rešenja u vidu nekontrolisanih diskrecionih ovlašćenja ministra, upravnika i službenih lica, isključivanja mogućnosti sudske kontrole kršenja prava osuđenih lica, nepredviđanja kaznenih odredaba za službena lica odgovorna za kršenje Zakona i nepredviđanja obaveznih periodičnih kontrola i sačinjavanja izveštaja.

Prema novom ZIKS, krivična sankcija izvršava se na način koji jemči poštovanje dostojanstva lica prema kome se ona izvršava. ZIKS jemči zabranu diskriminacije zatvorenika i predviđa njihovo pravo na zaštitu osnovnih prava propisanih Ustavom, ratifikovanim međunarodnim ugovorima, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i ovim zakonom (čl. 7 i 8).

Krajem novembra 2006. je u skladu sa ZIKS usvojen Pravilnik o merama za održavanje reda i bezbednosti u zavodima za izvršenje zavodskih sankcija.³⁸ Ovaj Pravilnik, u kom su razrađena pravila za postupanje prema licima koja se nalaze u ovim ustanovama, međutim, ne predviđa izričitu zabranu zlostavljanja i zadovoljava se odredbom da se prilikom upotrebe mera za održavanje reda i bezbednosti poštuje ljudsko dostojanstvo i vodi računa o zdravstvenom stanju zatvorenika (čl. 7, st. 1). Pravilnik propisuje obavezan lekarski pregled (koji se ponavlja još dva puta u naredna 24 časa) posle upotrebe sredstava prinude. O primeni prinude se podnosi izveštaj upravniku ustanove (čl. 7, st. 1 i 2).

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

---

³³ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 6. oktobar, 2005.

³⁴ Čl. 6 i 65 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

³⁵ Čl. 8. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija

³⁶ Čl. 6. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija

³⁷ Čl. 7. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija

³⁸ *Sl. glasnik*, 105/06.

- Da pozivaju Vladu da domaće zakonodavstvo usaglasi sa međunarodnim standardima, naročito u pogledu krivičnog dela mučenja;
- Da nadziru primenu međunarodnih standarda i naglašavaju kada se oni ne primenjuju, nudeći konstruktivne savete i saradnju kako bi se prevazišli nedostaci tamo gde je to primereno;
- Da pokreću postupke pred domaćim, regionalnim i međunarodnim sudovima ili telima kako bi osporili nesprovođenje međunarodnih standarda i podstakli vladu i druge domaće organe da preduzimaju neophodne mere.

Treći deo: Međunarodni standardi u Istanbulskom protokolu

U ovom delu su opisane obaveze Srbije u skladu sa međunarodnim pravnim standardima navedenim u Istanbulskom protokolu. U njemu se predlažu načini na koje advokati mogu da se zalažu za sprovođenje ovih standarda bilo uopštenim zalaganjem i/ili pozivanjem na njih u konkretnim slučajevima kada zastupaju žrtve mučenja. U ovom delu ćemo se baviti sledećim međunarodnim standardima:

A. Opšte preventivne mere;

B. Konkretno mere zaštite u objektima u kojima borave lica lišena slobode;

C. Efikasne istrage navoda o mučenju;

D. Gonjenje navodnih počinilaca i kažnjavanje odgovornih za mučenje; i

E. Garantovanje delotvornih pravnih lekova i adekvatnih oblika odštete žrtvama

A. Opšti preventivni mehanizmi u Srbiji

Skupštinska komisija – Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija je po prvi put predviđeno uspostavljanje posebnog skupštinskog tela sa mandatom da kontroliše rad zavoda za izvršenje krivičnih sankcija. Takva komisija ima pet članova koje bira Skupština na predlog nadležnog skupštinskog odbora (Odbora za pravosuđe i upravu). U Zakonu međutim nisu detaljno navedeni kriterijumi za njihov izbor; ZIKS samo predviđa da lica izabrana za članove komisije poznaju probleme izvršenja krivičnih sankcija i da nisu zaposlena u Upravi za izvršenje zavodskih sankcija (čl. 278(2)). Komisija podnosi izveštaj o stanju izvršenja krivičnih sankcija uređenih Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija najmanje jedanput godišnje i dostavlja ga Narodnoj skupštini Republike Srbije i ministru nadležnom za pravosuđe.

Premda je Zakon o izvršenju krivičnih sankcija na snazi već duže od godinu dana, Skupština još nije izabrala članove Komisije. Mada je skupštinska

kontrola nad radom sistema za izvršenje krivičnih sankcija predviđena zakonom, takve kontrole do sada nije bilo.

Unutrašnja kontrola – Prema Zakonu o izvršenju sankcija, unutrašnji nadzor u okviru Uprave vrše ovlašćena lica Uprave. Ovlašćeno lice može da razgovara sa zatvorenikom bez prisustva zaposlenih lica u zavodu (član 271). Ukoliko ovlašćeno lice sumnja da je izvršeno krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, ono je obavezno da podnese krivičnu prijavu nadležnom javnom tužiocu.

Posete zavodima – ZIKS izričito predviđa mogućnost poseta zavodima za izvršenje krivičnih sankcija, koje mora da odobri direktor Uprave. Odredba kojom se direktor ovlašćuje da odlučuje da li će poseta osuđenom biti održana u prisustvu ovlašćenog službenog lica je problematična, jer je teško poverovati da bi osuđeno lice tokom takve posete u prisustvu zaposlenog u zavodu ukazalo na moguće zlostavljanje ili povredu prava zatvorenika. Relevantni međunarodni ugovori kojima je Srbija pristupila propisuju državama obavezu da omogućavaju privatne intervjue sa zatvorenicima članovima, recimo, Komiteta protiv mučenja. Stoga rešenje koje je predviđeno Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija u stvari može da dovede lokalne organizacije ljudskih prava u nepovoljniji položaj.

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

- Da nadziru kvalitet primene preventivnih mehanizama predviđenih domaćim zakonodavstvom i međunarodnim sporazumima;
- Da se zalažu za punu primenu međunarodnih standarda i domaćih zakona vezanih za preventivne mehanizme i ponude svoju ekspertizu i saradnju kako bi potpomogli takve inicijative kada je to primereno;
- Da se zalažu za konkretne reforme kako bi svi očigledni nedostaci sistema bili otklonjeni;
- Da podnose tužbe domaćim, regionalnim i međunarodnim sudovima i/ili telima u slučaju neprimenjivanja ovih mehanizama i drugih provreda.

B. Konkretno mere zaštite u objektima u kojima borave lica lišena slobode i prava lica lišenih slobode

1) Pravo na komunikaciju i obaveštavanje trećeg lica o lišenju slobode

- *Ustav*

Prema članu 27, stav 2 Ustava Srbije:

«Lice koje je lišeno slobode od strane državnog organa odmah se, na jeziku koji razume, obaveštava o razlozima lišenja slobode, o optužbi koja mu se stavlja na teret kao i o svojim pravima i ima pravo da bez odlaganja o svom lišenju slobode obavesti lice po svom izboru.»

- **Zakonik o krivičnom postupku (ZKP)**

Član 5, stav 1, Zakonika o krivičnom postupku propisuje da:

«Lice lišeno slobode mora biti odmah obavešteno, na svom jeziku ili jeziku koji razume, o razlozima lišenja slobode i o svemu što mu se stavlja na teret, kao i o svojim pravima..»³⁹

Štaviše, član 147, stav 1 ZKP predviđa da

«Organ unutrašnjih poslova, odnosno sud je dužan da o lišenju slobode odmah, a najkasnije u roku od 24 sata od časa lišenja slobode, obavesti porodicu lica lišenog slobode, ili drugo lice sa kojim ono živi u vanbračnoj ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici, osim ako se lice lišeno slobode tome izričito protivi.»⁴⁰

- **Zakon o izvršenju krivičnih sankcija**

I član 61 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija predviđa pravo zatvorenika da se javi svojoj porodici:

«Zavod je dužan da omogućí osuđenom da se odmah po prijemu javi porodici ili licu koje osuđeni odredi.»

Pregled relevantnog zakonodavstva Srbije pokazuje da postoji nekoliko odredbi koje potvrđuju pravo svakog lica lišenog slobode da o tome obavesti treće lice. Uprkos postojanju ovih propisa, Komitet za sprečavanje mučenja je primetio da u praksi mnoga uhapšena i pritvorena lica nisu svesna ovog prava i/ili im to pravo nije dato dok se nalaze u policijskom pritvoru.⁴¹

Koje korake mogu da preuzmu advokati?

---

³⁹ Član 7, stav 1 Zakonika o krivičnom postupku koji će se primenjivati od 31.decembra 2008. (u daljem tekstu novi ZKP). Član 555. Ovaj zakonik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije", a primenjivaće se od 1. juna 2007. godine, izuzev odredaba čl. 107, 110, čl. 117. do 122. i čl. 333. do 335. ovog zakonika koje će se primenjivati od dana stupanja na snagu zakonika. Član 1. U Zakoniku o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", broj 46/06), u članu 555. reči: "1. juna 2007. godine" zamenjuju se rečima: "31. decembra 2008. godine".

⁴⁰ Pored policije i suda u važećem ZKP, član 179, st. 1 novog ZKP ovu dužnost propisuje i javnom tužiocu.

⁴¹ CPT, *Report to the Government of Serbia and Montenegro, supra*, str. 26.

- Ukoliko licu lišenom slobode nije dozvoljeno da komunicira sa svojom porodicom ili trećim licem po sopstvenom izboru, advokati mogu da podnesu tužbu u njegovo ime.

U Čačku je marta 2006. otpočelo suđenje po tužbi koju je podneo Zoran Katić, čija porodica nije bila obaveštena o tome gde se nalazi prvih šest dana koje je proveo u zatvoru. Katić je priveden zbog saobraćajnog prekršaja i izrečena mu je novčana kazna. Sudija ga je osudio na 17 dana zatvora zato što nije pri sebi imao dovoljno novca da plati kaznu a nije mu bilo dozvoljeno da ode kući po novac. Bilo mu je dozvoljeno da telefonira svojoj porodici i da ih obavesti gde se nalazi tek pošto je proveo šest dana u zatvoru.¹

Katić i njegova porodica su tužili Ministarstvo pravde i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Zahtevali su odštetu u iznosu od 1.400.000 dinara.

2) Pravo na pristup lekaru

- ***Ustav***

Opšte pravo lica lišenih slobode na pristup lekaru nije bilo predviđeno ni Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima niti je predviđeno novim Ustavom Srbije.

- ***Zakonik o krivičnom postupku***

Prema članu 228, st. 7:

«Kad je lice lišeno slobode dovedeno istražnom sudiji, može, ono, njegov branilac, član njegove porodice ili lice sa kojim živi u vanbračnoj ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici, zahtevati da istražni sudija odredi lekarski pregled. Takav zahtev može podneti i javni tužilac. Ako je postavljen zahtev, istražni sudija će doneti odluku o određivanju lekara koji će obaviti pregled. Tu odluku i zapisnik o saslušanju lekara istražni sudija će priložiti istražnim spisima.»⁴²

- ***Zakon o izvršenju krivičnih sankcija***

ZIKS sadrži više članova koji štite pravo na pristup lekaru:

⁴² Prema članu 263, st. 7, novog ZKP: «Istražni sudija dužan je da osumnjičenom, koji mu je doveden, odmah saopšti da može uzeti branioca i omogućiti mu da u njegovom prisustvu, uz korišćenje telefona ili drugog elektronskog prenosioca poruka obavesti branioca neposredno ili posredstvom članova porodice ili trećeg lica čiji je identitet poznat, a ako je potrebno, istražni sudija će pomoći osumnjičenom da nađe branioca».

Član 23: «Kad je bolničko lečenje organizovano u zavodu, zavod mora imati lekara i bolničko osoblje sa propisanom stručnom spremom i biti snabdeven odgovarajućim bolničkim prostorijama, medicinskim materijalom, priborom, uređajima i lekovima.»

Član 60: «Prilikom stupanja u zavod najpre se utvrđuje identitet osuđenog, obavlja lekarski pregled i otvara zdravstveni karton.»

Prema ZIKS, nakon primene mere prinude obavezan je lekarski pregled osuđenog prema kome je prinuda primenjena. U naredna dvadeset i četiri sata lekarski pregled se obavlja još dva puta. O primeni mere prinude i obavljenom lekarskom pregledu podnosi se pismeni izveštaj upravniku zavoda (član 130). U slučaju da je upotrebljeno vatreno oružje, upravnik zavoda je dužan da odmah dostavi obaveštenje o upotrebi vatrenog oružja i zapisnik o lekarskom pregledu osuđenog lica direktoru Uprave i nadležnom javnom tužiocu (čl. 132). Posebne mere, kao što su smeštaj u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari, pojačan nadzor, usamljenje i testiranje na zarazne bolesti ili psihoaktivna sredstva, naređuju se i primenjuju samo uz prethodno odobrenje i pod nadzorom lekara (čl. 136-143). ZIKS izričito navodi uslove koje samica mora da ispuni u pogledu veličine, osvetljenja, opreme i higijene (čl. 151 i 152).

Novi Pravilnik o merama za održavanje reda i bezbednosti u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija usvojen krajem novembra 2006. (*Sl. glasnik* 105/06) propisuje obavezne lekarske preglede zatvorenika prema kom su primenjene mere prinude.

• *Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*

Lekar mora da pregleda maloletnika tokom pripremnog postupka kako bi utvrdio njegovo zdravstveno stanje i stepen ličnog razvoja. Pritvorenog maloletnika pregledaju lekar, pedagog i psiholog. Prilikom stupanja maloletnika u vaspitno-popravni dom maloletnik se podvrgava lekarskom pregledu, a potom ispitivanju ličnosti radi određivanja pojedinačnog programa postupanja. Lekar je dužan da svakog dana poseti maloletnika izdvojenog u posebnu prostoriju, disciplinske mere koja se može izreći na najviše 15 dana i tokom koje maloletnik može da provede samo dva sata dnevno izvan te prostorije. Odbor za ljudska prava Valjevo je obavio monitoring KPZ za maloletnike u Valjevu, pripremio izveštaj o zdravstvenoj zaštiti u ovoj ustanovi i utvrdio neke nedostatke.⁴³

---

⁴³ *Izveštaj o KPZ za maloletnike u Valjevu*, Odbor za ljudska prava Valjevo, 2003. godine. Kazneno-popravnom zavodu u Valjevu nedostaju neophodna oprema i osoblje. Zdravstvenu službu čine dva stalno zaposlena medicinska tehničara i doktor specijalista koji je angažovan po osnovu ugovora o delu dva puta nedeljno. Po potrebi se koristi stručna pomoć Medicinskog centra u Valjevu i bolnice KP doma u Beogradu. Nedostatak medicinske opreme je najakutniji problem sa kojim se suočava KPZ u Valjevu. Obavezni pregledi maloletnika po prijemu u valjevski KPZ su izuzetno površni, a to mišljenje dele i sami štićenici. Tokom boravka – zatvora u ovom domu za maloletnike, maloletnici imaju pravo na dva

Praksa. – Evropski komitet za sprečavanje torture (CPT) je u svom izveštaju o Srbiji iz 2004. primetio da je većini pritvorenih bio odbijen pristup lekaru dok su se nalazili u policijskom pritvoru.⁴⁴

U predmetu Danilo Dimitrijević⁴⁵ o kojem je Komitet UN protiv mučenja odlučivao 2000. godine, postojali su jasni dokazi nespremnosti policije da odobri pristup lekaru pritvorenom Dimitrijeviću koji je tvrdio da je izložen mučenju. Po njegovom pojavljivanju pred Okružnim sudom u Novom Sadu, sudija je primetio povrede koje su bile vidljive na nogama pritvorenika i naredio da stručnjak sudske medicine sastavi izveštaj o prirodi i ozbiljnosti povreda. Nejasno je da li je ovaj lekarski izveštaj pripremljen obzirom da se takav izveštaj nije nalazio u predmetu pritvorenog. Policija je posle ovog naloga oslobodila Danila Dimitrijevića i odustala od optužbe.

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je u svom izveštaju o stanju u srbijanskim zatvorima u periodu od aprila 2003. do aprila 2004. takođe obratio pažnju na činjenicu da je stepen zdravstvene zaštite lica lišenih slobode veoma nizak. U Izveštaju se ovo pripisuje hroničnom nedostatku novca i neodgovarajućem upravljanju raspoloživim sredstvima. Okružni zatvori nemaju sopstvene medicinske službe i stoga često nisu u položaju da obezbede pristup lekaru dvadeset četiri časa dnevno; oni stoga sklapaju ugovore o delu sa lekarima koji rade u civilnim bolnicama da jednom ili dva puta nedeljno obilaze zatvore. U zatvorima bez medicinske službe, zatvorsko obezbeđenje je zaduženo da procenjuje da li je nekom zatvoreniku hitno potrebno lečenje. Zatvorsko osoblje takođe nije obučeno u nekim važnim oblastima, kao što su zatvorska patologija i socio-terapeutske programi za zatvorenike koji su ozbiljno bolesni ili zavisni od psihoaktivnih supstanci.

Beogradski centar za ljudska prava je zajedno sa advokatom Dušanom Stojkovićem podneo predstavku Evropskom sudu za ljudska prava, tvrdeći da su neodgovarajućim lečenjem jednog zatvorenika u požarevačkom zatvoru, njegovim zlostavljanjem i nesprovođenjem efikasne istrage navoda o zlostavljanju prekršeni članovi 3 i 13 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Evropski sud još nije odlučivao o ovom predmetu.

Policija retko pritvorenima dozvoljava posete lekara po njihovom izboru. Lekari u zdravstvenim ustanovama obično odgovaraju žrtve od optuživanja policajaca i ne žele da se konfrontiraju. Zdravstveni radnici očigledno nisu svesni svojih obaveza iz Tokijske deklaracije Svetskog medicinskog udruženja (WMA) i Rezolucije WMA o ljudskim pravima. Na obaveze Srbije iz člana 10 Konvencije protiv mučenja, tj da o zabrani mučenja obrazuje i obučava zdravstvene radnike koji leče lica lišena slobode se ne obraća pažnja

---

pregleda nedeljno. Internista, zubar i neuropsihijatar su angažovani po osnovu ugovora o delu da vrše takve preglede. Lekari specijaliste angažuju se da rade u KPZ po ugovoru o delu. Pored pozivanja lekara specijalista, KPZ dobro saraduje sa gradskom bolnicom i može u nju da upućuje svoje štićenike

⁴⁴ Savet Evrope, *Report to the Government of Serbia and Montenegro*, supra, str. 28.

⁴⁵ *Danilo Dimitrijevic v. Serbia and Montenegro*, UN Doc. CAT/C/35/D/172/2000.

ni u Zakonu o zdravstvenoj zaštiti, ni u drugim zakonima, kao ni u samoj praksi.

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

- U slučaju da se vaš klijent nalazi u policijskom pritvoru i nema pristup lekaru, treba da razgovarate o tom problemu sa nadležnim istražnim sudijom. Zahtevajte da pritvorenik bude premešten iz policijskog pritvora u zatvor jer je pravo pritvorenika na pristup lekaru prekršeno tokom njegovog pritvora u policiji;
- Ukoliko zatvorenik nema odgovarajuću zdravstvenu zaštitu, možete podneti molbu upravi zatvora i Upravi za izvršenje zavodskih sankcija pri Ministarstvu pravde. Ukoliko se ovo zakonsko sredstvo pokaže nedelotvornim, razmotrite podnošenje žalbe domaćim ili međunarodnim telima. Možete se pozvati na nekoliko međunarodnih ugovora kojima je Srbija pristupila, na dokumente mekog prava, kao i na domaće zakonodavstvo i da citirate praksu Evropskog suda za ljudska prava i ugovornih tela UN.
- Ako nadležni lekar nije pružio odgovarajuću zdravstvenu zaštitu ili je izdao netačan lekarski izveštaj u kojem nije ispravno dokumentovao očigledno zlostavljanje, razmotrite mogućnost podnošenja krivične prijave protiv njega odgovarajućem telu i žalbe Lekarskoj komori. Bilo bi uputno da predočite dokaze o zlostavljanju (na primer, svedočenja drugih pritvorenika/zatvorenika koji su prisustvovali zlostavljanju; alternativni lekarski izveštaj nezavisnog medicinskog stručnjaka);
- Predočite detaljan opis lica koja su učestvovala u hapšenju, pritvoru i mučenju;
- Ukažite na sadržaj onoga što je licu rečeno ili na pitanja koja su mu postavljena;
- Opišite rutinu u zavodu u kom se pritvorenik ili zatvorenik nalazi i obrasce zlostavljanja;
- Opišite činjenice dela mučenja, uključujući i metode mučenja koji su korišćeni;
- Ukažite na to da li je vaš klijent bio izložen seksualnim napadima;
- Dokumentujte fizičke povrede zadobijene tokom mučenja;
- Opišite oružje ili druge fizičke predmete koji su korišćeni;
- Navedite identitet svedoka koji su prisustvovali događaju koji je uključivao mučenje.

3) Pravo na pristup braniocu po sopstvenom izboru

- ***Ustav***

Prema članu 29:

«Licu lišenom slobode bez odluke suda, odmah se saopštava da ima pravo da ništa ne izjavljuje i pravo da ne bude saslušano bez prisustva branioca koga samo izabere ili branioca koji će mu besplatno pružiti pravnu pomoć ako ne može da je plati.»

Član 33 propisuje da:

«Svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo na odbranu i pravo da uzme branioca po svom izboru, da s njim nesmetano opšti i da dobije primereno vreme i odgovarajuće uslove za pripremu odbrane.»

- **Zakonik o krivičnom postupku**

Prema članu 5, st. 1 ZKP:

«Lice lišeno slobode mora biti odmah obavješteno, na svom jeziku ili jeziku koji razume, o razlozima lišenja slobode i o svemu što mu se stavlja na teret, kao i o svojim pravima, da nije dužno ništa da izjavi i da sve što izjavi može biti upotrebljeno kao dokaz protiv njega, da uzme branioca po svom izboru, da neometano opšti sa braniocem, da branilac prisustvuje njegovom saslušanju i da zahteva da se o vremenu, mestu i svakoj promeni mesta lišenja slobode bez odlaganja obaveste lica po njegovom izboru o njegovom lišenju slobode obaveste njegova porodica ili druga bliska lica.»⁴⁶

Prema članu 13, st. 1:

«Okrivljeni ima pravo da se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca, koga sam izabere iz reda advokata.»⁴⁷

Član 228, stav 1 ZKP propisuje da :

«Istražni sudija dužan je da licu lišenom slobode, koje mu je dovedeno, odmah saopšti da može uzeti branioca, omogućiti da u njegovom prisustvu, uz korišćenje telefona, telegrafa ili drugog elektronskog prenosioca poruka obavesti branioca neposredno ili posredstvom članova porodice ili trećeg lica čiji identitet istražnom sudiji mora biti otkriven, a ako je potrebno i pomogne mu da nađe branioca.»⁴⁸

ZKP dopušta da policija i javni tužilac pritvore osumnjičenog samo u izuzetnim slučajevima (čl. 264). Osumnjičeni prema kome se primenjuje ova mera uživa sva prava koja imaju okrivljeni, naročito pravo na branioca. Pritvor može trajati najviše 48 sati. Istražni sudija mora odmah da bude obavješten o svakom hapšenju i može zahtevati da mu se bez odlaganja sprovede zadržano lice (član 264, st. 4). U ovakvim situacijama je najvažnija garantija da pritvorenik ne može da bude saslušan u odsustvu svog branioca. Saslušanje se odlaže do dolaska branioca, najviše šest sati. Ukoliko se do tada ne obezbedi prisustvo branioca, policija će ili odmah da oslobodi pritvorenika ili da ga izvede pred nadležnog istražnog sudiju.⁴⁹

---

⁴⁶ Član 7 novog ZKP: «Lice lišeno slobode od strane nadležnog državnog organa, mora biti odmah obavješteno...»

⁴⁷ Član 5, st. 6 novog ZKP : «Okrivljeni ima pravo da se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca, koga sam izabere iz reda advokata i koji može prisustvovati njegovom saslušanju.»

⁴⁸ Član 263, st. 1 novog ZKP.

⁴⁹ Novi ZKP.

- **Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica**

Maloletnik mora imati branioca prilikom prvog saslušanja, kao i tokom čitavog postupka ako se postupak odnosi na krivično delo koje povlači kaznu zatvora dužu od tri godine i u drugim slučajevima ako sudija zaključi da je maloletniku potreban branilac (član 49 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela).

Praksa – Kao što je CPT primetio posle svoje posete Srbiji 2004. godine, pravo na advokata po svom izboru često se ne odobrava u početnoj fazi zadržavanja nekog lica u policiji. CPT je ukazao na to da se kažnjenje u davanju ovog prava pripisuje nepostojanju vremenskih rokova u obe odredbe u kojima ovo pravo treba da se iskoristi.⁵⁰

Povrede prava lica lišenih slobode na pristup advokatu uključuju:

- Nepostojanje zvaničnog rešenja o lišenju slobode. Policija je obavezna da u roku od dva sata od hapšenja izda rešenje o lišenju slobode/pritvoru bez kojeg lice lišeno slobode ne može da uzme branioca po svom izboru;
- Policija ne obaveštava lica lišena slobode o njihovim pravima prilikom lišenja slobode. Premda rešenje o lišenju slobode sadrži obaveštenja o pravima lica lišenih slobode, ta lica ih obično ne čitaju;
- Policija ne dozvoljava licima lišenim slobode pristup braniocu po njihovom izboru već im obezbeđuje branioca po službenoj dužnosti.

➤ Studija slučaja

Odbor za ljudska prava Leskovac je prihvatio da pravno zastupa zatvorenike koji su mučeni u KPZ u Nišu.³⁹ Zatvorska uprava nije omogućavala zatvorenicima da se sastanu sa svojim advokatima nekoliko dana posle kršenja zabrane mučenja kako bi prikrila dokaze o mučenju. Većina zatvorenika koja je mučena tokom incidenta je premeštena u druge zatvore u Srbiji. Kada je advokatima konačno dozvoljeno da posete svoje klijente, policija se prema njima neprijateljski ponašala.

➤ Slučaj "Bratislav Mijatović"

Dva policajca, Goran Stojanović and "Spirovski", zaustavila su u Leskovcu 9. oktobra Bratislava Mijatovića na ulici i naredila mu da uđe u policijsko vozilo. Mijatović je bio u društvu svoje supruge i sina. Mijatović je

---

⁵⁰ CPT, *Report to the Government of Serbia and Montenegro, supra*, str. 27.

policajcima rekao da ima pravo da obavesti svog advokata o lišenju slobode ali policajci nisu uslišili njegov zahtev. Kasnije, u policijskoj stanici, Mijatović je ponovo zatražio da stupi u dodir sa svojim advokatom ali je i ovaj njegov zahtev odbijen. Policajci su zlostavljali Mijatovića i naneli mu lake telesne povrede po telu i licu. Kasnije su njegov sin i advokat došli u policijsku stanicu. Njegov advokat, Bata Stojanović, zatražio je da Mijatoviću bude pružena odgovarajuću zdravstvena zaštita, što je i učinjeno. Mijatović je priveden jer ga je policija sumnjičila za krađu. Žena koja je tvrdila da je pokradena nije prepoznala Mijatovića, koji je kasnije oslobođen. Odbor za ljudska prava Leskovac je kamerom dokumentovao Mijatovićeve povrede i pokrenuo postupak.⁵¹

➤ Slučaj "Marinko Vranjaš i Erne Čeh"

Policija je Marinka Vranjaš 30. marta 2006. pozvala razgovor u policijskoj stanici. Policajci su ga pitali šta zna o tuči njegovog prijatelja Ernea Čeha i Antona Vukovića, tokom koje je Čeh pretukao Vukovića. Vranjaš je policajcima rekao da ne zna ništa o toj tuči. Inspektor Tomislav Lendvai mu je zatim postavio isto pitanje. Tada je Vranjaš zatražio da njegov branilac prisustvuje saslušanju ali je njegov zahtev odbijen pod obrazloženjem da on nije optužen već da ga ispituju u svojstvu očevica. Vranjaš je ponovio svoj prvobitni zahtev ali je zbog toga pretučen.⁵²

➤ Slučaj "Alija Iglica"

Policajac Miladin Božić je 6. septembra 2005. postavljao pitanja o nekom incidentu nekolicini ljudi koji su stajali ispred jedne radnje. Alija Iglica, koji nije shvatio šta se događa i mislio da Božić traži njegovu ličnu kartu, predložio je da ode do svoje kuće i uzme ličnu kartu. Božić je postao agresivan i pozvao nekoliko kolega koji su Aliju Iglicu odveli do policijske stanice, gde je bio podvrgnut mučenju. Iglica je zatražio da vidi svog advokata ali mu je policija dozvolila samo da se vidi sa braniocem po službenoj dužnosti.⁵³

Koje korake mogu da preduzimaju advokati?

⁵¹ <http://www.humanrightsle.org/Torture/t001.htm>

⁵² Vranjaš je kasnije rekao Erneu Čehu da treba da ode do policijske stanice. Kada je to učinio bio je izložen fizičkom i psihičkom mučenju. Ernea Čeha su 8. i 9. novembra napali inspektor Lendvai i tri čoveka sa fantomkama. Ponovo je napadnut 14. i 15. septembra iste godine. I Vranjaš i Čeh su dobijali pretnje od nepoznatih ljudi. Inicijativa mladih za ljudska prava je sve raspoložive dokaze o ovom slučaju poslala šefu policijske stanice u Subotici, Borivoju Mucalju, nakon čega su telefonske pretnje prestale. Inicijativa mladih je podnela prijavu Okružnom tužiocu u Subotici protiv Tomislava Lendvaja i tri nepoznata počinioca. Inicijativa mladih za ljudska prava, *Primena tranzicionih zakona u Srbiji u 2006. godini*, str. 178.

⁵³ Iglica je oslobođen sledećeg dana. Policija ga je odvela u hitnu pomoć a inspektor Radović ga je upozorio da nikome ne kaže šta se zaista dogodilo, naročito ne lekarima. Istražni sudija Raša Jovanović je Iglici zabranio da napušta zemlju. Četvrti opštinski sud u Beogradu je žalbu Iglice odbio kao neosnovanu. Krivična tužba protiv policajca Milana Božića je odbijena ali je Iglica pokrenuo novi postupak pred Četvrtim opštinskim sudom u Beogradu. Inicijativa mladih za ljudska prava, *Primena tranzicionih zakona u Srbiji*, 2006, str. 184.

A. Izuzimanje dokaza:

- Ukoliko je prekršeno pravo lica lišenog slobode na branioca po sopstvenom izboru, njegov pravni zastupnik može da zahteva da dokazi prikupljeni u postupku tokom kog je to pravo prekršeno budu izuzeti iz spisa predmeta i ne budu korišćeni kao dokazi protiv njega;

B. Podnošenje žalbe:

- Pravni zastupnik lica kome nije bilo dozvoljeno da opšti sa svojim advokatom dok je bilo lišeno slobode može da podnese žalbu predsedniku veća ili istražnom sudiji;
- Pravni zastupnik lica lišenog slobode tokom istrage može istražnom sudiji da podnese žalbu o povredi prava tog lica;
- Tokom glavnog pretresa, žalba o povredi prava na pristup advokatu podnosi se sudiji koji vodi postupak;
- Advokat uvek može da podnese žalbu neposredno predsedniku suda;
- U žalbi ne mora da se navede ime službenog lica odgovornog što lice lišeno slobode nije imalo pristup svom braniocu ali mora se navesti datum kada je to pravo prekršeno;
- Da bi podneo žalbu, advokat mora da ima odobrenje da se vidi sa svojim pritvorenim klijentom;

C. Praktične mere:

- Advokati mogu da pozivaju policiju i zatvorske vlasti i nadležna ministarstva da obezbede obuku za policajce i zatvorsko osoblje o pravima lica lišenih slobode na pravnu pomoć branioca po sopstvenom izboru;
- Advokati mogu da pozivaju relevantne vlasti i zatvorske i pritvorske jedinice da imaju na raspolaganju spiskove advokata i njihove brojeve telefona (kao i Pravila kućnog reda);
- U slučaju da je njihov klijent uhapšen, advokati mogu da provere da li su se vlasti pridržavale sledećih pravila i, ako nisu, da razmotre mogućnost podnošenja žalbe:
  - Policajci moraju da pokažu spisak branilaca licima lišenim slobode.
  - Lice lišeno slobode mora svojim potpisom da potvrdi da mu je pokazan spisak branilaca i da je izabralo nekog od njih ili odbilo da uzme branioca.
  - Advokati treba da razmisle o osnivanju odbora nezavisnih advokata na državnom nivou. Ovi advokati bi besplatno ili za simboličnu nadoknadu pružali pravnu pomoć licima koja su nezakonito lišena slobode ili zadržana

4) Oспорavanje zakonitosti lišenja slobode (*habeas corpus*)

- ***Ustav***

Prema članu 27, stav 3 Ustava:

«Svako ko je lišen slobode ima pravo žalbe sudu, koji je dužan da hitno odluči o zakonitosti lišenja slobode i da naredi puštanje na slobodu ako je lišenje slobode bilo nezakonito.»

- ***Zakonik o krivičnom postupku***

Prema članu 228, stav 6 ZKP, istražni sudija je obavezan da oslobodi lice lišeno slobode ukoliko ne donese rešenje o pokretanju istragu u roku od 48 sati od trenutka podnošenja zahteva za otvaranje istrage.⁵⁴

Član 229 propisuje da:

«(1) Lice lišeno slobode prema članu 227 stav 1, kao i osumnjičenog iz člana 226 st. 7 i 8, organ unutrašnjih poslova može izuzetno zadržati radi prikupljanja obaveštenja (član 226 stav 1) ili saslušavanja najduže 48 sati od časa lišenja slobode, odnosno odazivanja na poziv.⁵⁵

(2) O zadržavanju organ unutrašnjih poslova odmah, a najkasnije u roku od dva sata, donosi i zadržanom licu uručuje rešenje. U rešenju moraju biti navedeni delo za koje se osumnjičeni tereti, osnovi sumnje, dan i čas lišenja slobode ili odazivanja pozivu, kao i vreme početka zadržavanja.⁵⁶

(3) Protiv rešenja o zadržavanju osumnjičeni i branilac imaju pravo žalbe, koja se odmah dostavlja istražnom sudiji. Istražni sudija je dužan da o žalbi odluči u roku od četiri sata od prijema žalbe. Žalba ne zadržava izvršenje rešenja.»

Prema srbijanskom pravu, istražni sudija ili sudsko veće mogu da nalože pritvor na zahtev tužioca. Istražni sudija označava sudiju ili drugo službeno lice ovlašćeno zakonom da vrši sudske funkcije.⁵⁷

Tokom prekrivičnog postupka ovlašćena lica organa unutrašnjih poslova mogu da liše slobode lice ako postoje razlozi za određivanje pritvora, ali su dužna da takvo lice bez odlaganja sprovedu nadležnom istražnom sudiji. Ako je zbog neotklonjivih smetnji sprovođenje lica trajalo duže od osam sati, istražnom sudiji ovo zakašnjenje mora biti obrazloženo. Istražni sudija će o ovome sačiniti belešku, odnosno zapisnik. U zapisnik će biti uneta izjava lica lišenog slobode o vremenu i mestu lišenja slobode (čl. 262, st. 3 novog ZKP).⁵⁸

- **Zakon o izvršenju krivičnih sankcija**

---

⁵⁴ Prema članu 263, st. 5 novog ZKP: «Saslušanju osumnjičenog lišenog slobode obavezno prisustvuje javni tužilac, koji ima pravo da postavlja pitanja osumnjičenom, stavlja primedbe i podnosi predloge, a može, kada je doveden osumnjičeni zatečen pri izvršenju krivičnog dela, podneti zahtev za vođenje postupka pred istražnim sudijom u skladu sa članom 469. ovog zakonika. Ako javni tužilac odmah nakon saslušanja nije doneo rešenje o sprovođenju istrage, a ne donese ga ni u roku od 48 časova od časa određivanja pritvora, istražni sudija će pritvoreno lice pustiti na slobodu.»

⁵⁵ Član 264, st. 1 novog ZKP navodi ".... javni tužilac ili policija....."

⁵⁶ Član 264, st. 2 novog ZKP počinje sledećim rečima: " O zadržavanju javni tužilac ili policija bez odlaganja, a najkasnije u roku od dva časa....."

⁵⁷ Vidi *mutatis mutandis Bezicheri v. Italy*, ECHR, A 164, 1989, str. 20.

⁵⁸ Beogradski centar za ljudska prava, *Ljudska prava u Srbiji 2006.*, str.76.

Prema članu 9 ZIKS:

«Protiv pojedinačnih akata kojima se rešava o pravima i obavezama lica prema kome se izvršava sankcija dozvoljena je sudska zaštita, u skladu sa ovim zakonom.»

- **Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela**

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela oduzeo je policiji ovlašćenje da lišavaju maloletnike slobode («policijski pritvor») i propisuje da maloletnik može biti lišen slobode samo po nalogu suda. Njihovo lišenje slobode mora da naloži sud.

➤ Studije slučajeva:

- Dragan Lukić je 2003. proveo 12 dana u pritvoru tokom kojih je bio podvrgnut teškom mučenju i nije imao pristup advokatu. Pred istražnim sudijom se pojavio bos jer zbog povreda na stopalima nije mogao da obuče patike. Sudija Četvrtog opštinskog suda u Beogradu tokom saslušanja nije preduzela nikakve radnje u pogledu očiglednih telesnih povreda. Protiv Dragana Lukića, koji je pritvoren tokom «Sablje», podignuta je krivična optužnica; Odbor za ljudska prava Leskovac je podneo predstavku u njegovo ime Evropskom sudu za ljudska prava.⁵⁹

U Srbiji je zabeleženo nekoliko slučajeva nezakonitog pritvora. Pored podnošenja zahteva za *habeas corpus* ili žalbe na rešenje o lišenju slobode, advokat može da podnese i zahtev za odštetu od države, kao i krivičnu prijavu protiv onih koji su bili uključeni u nezakonito hapšenje i moguće zlostavljanje.

- Četiri bivša policajca su u junu 2006. optužena u Beogradu za nezakonito hapšenje i iznuđivanje priznanja od bivšeg službenika Državne bezbednosti Vladimira Nikolića 1999. godine.⁶⁰ Nikolić je tada okrivljen za odavanje državne tajne i osuđen na kaznu zatvora, gde je proveo 400 dana pre no što je tužilac odustao od optužnice (*Vreme*, 8. jun, str. 8 i *Danas*, 6. jun, str. 7).
- Krajem maja 2006. godine, Opštinski sud u Smeredevu je naložio Republici Srbiji da isplati 590.000 dinara bivšem članu opozicionog pokreta Otpor Momčilu Veljkoviću za mentalni i fizički bol koji je pretrpeo tokom nezakonitog pritvora od 2. maja do 30. juna 2000.

---

⁵⁹ Odbor za ljudska prava Leskovac.

⁶⁰ Vidi *Izveštaj 2000.*, II.2.5.3 i *Izveštaj 2001.*, str. 262, (Beogradskog centra za ljudska prava)

godine (*Vreme*, 30 March, p. 4).⁶¹ Okružni sud u Beogradu je državi naložio da isplati 60.000 dinara drugom članu Otpora Irini Ljubić na ime odštete za nezakonito hapšenje u septembru 2000. (BETA, 13. oktobar).

- Opštinski sud u Čačku je u septembru 2006. naložio isplatu 250.000 dinara Miodragu Peroviću na ime odštete za neosnovano hapšenje i povredu ugleda. Perović je bio uhapšen 19. maja 1999. pod sumnjom za proneveru i zadržan je u pritvoru do kraja juna 1999. Oslobođen je optužbi u januaru 2004. (*Politika*, 18. septembar 2006. godine, str.10).

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

- Da razmotre mogućnost podnošenja tužbe protiv Ministarstva unutrašnjih poslova ukoliko postoje dokazi da je neko lice bilo neosnovano lišeno slobode u policijskoj stanici;
- Da razmotre mogućnost podnošenja tužbe Okružnom ili Vrhovnom sudu ukoliko (se čini da) je istražni sudija naložio nezakonito lišenje slobode;
- Da zahtevaju oslobađanje pritvorenog klijenta odmah po isteku roka u rešenju o lišenju slobode;
- Da podnesu tužbu protiv lica odgovornih za nezakonita lišenja slobode ili zahteve za odštetu Ministarstvu pravde ili oboje;
- Da podnesu zahtev za naknadu nematerijalne štete Ministarstvu pravde, koje mora na njega da odgovori u roku od 3 meseca. Ukoliko Ministarstvo odobri zahtev, ono potpisuje sporazum sa podnosiocem zahteva po kom se podnosilac obavezuje da neće podnositi nove zahteve za odštetu. Da razmotre mogućnost pokretanja parničnog postupka ukoliko Ministarstvo pravde odbije zahtev za odštetu i/ili ako treba da se žalite i na kršenje drugih prava.

C. Obaveza efikasnog istraživanja navoda o mučenju

Međunarodno pravo, kako međunarodni ugovori, naročito član 13 Konvencije protiv mučenja UN, tako i međunarodno običajno pravo, predviđaju pravo žalbe na mučenje i na ispitivanje takve žalbe. To pravo sledi iz apsolutne zabrane mučenja i iz prava na delotvoran lek i priznato je i detaljno obrazloženo u većem broju rezolucija i deklaracija, kao i u sudskoj praksi.⁶²

Iz tog prava sledi obaveza vlasti da sprovode efikasne istrage navoda o mučenju, koja je čvrsto ustanovljena međunarodnim pravom. Države su obavezne da preduzmu efikasnu istragu kad god postoje naznake da je počinjeno mučenje, čak i ukoliko takva istraga nije potaknuta formalnom žalbom. Shodno tome, Istanbulski protokol predviđa da «čak i u odsustvu izričite žalbe, treba sprovesti istragu ukoliko postoje druge naznake da je

⁶¹ Više u *Izveštaju 2000.*, str. 198, *Izveštaju 2002.*, str. 323, i *Izveštaju 2004.*, str. 345, (Beogradskog centra za ljudska prava)

⁶² Vidi REDRESS, *Taking Complaints of Torture Seriously, Rights of Victims and Responsibilities of Authorities*, novembar 2004. godine, str. 5.

počinjeno mučenje ili zlostavljanje». Da bi neka istraga bila efikasna, ona mora da bude:

- ♦ **Neodložna:** pokretanje i sprovođenje istrage mora da bude ekspeditivno;
- ♦ **Nepriistrasna:** istrage treba da budu oslobođene pristrasnosti i treba da ih sprovodi organ koji nije povezan sa navodnim počinocima;
- ♦ **Iscrpna:** mora da se sprovodi istraga koja svojim karakterom i opsegom obezbeđuje utvrđivanje svih relevantnih činjenica i identiteta počinilaca.

Istanbulski protokol navodi sledeća ključna načela koja moraju da se poštuju kako bi istrage bile efikasne:

- ♦ Islednici moraju da budu kompetentni, nepristrasni i nezavisni od osumnjičenih počinilaca kao i od organa za koji rade;
- ♦ Metodi koji se koriste pri sprovođenju istraga moraju da ispunjavaju najviše profesionalne standarde a zaključci istraga treba da budu objavljeni;
- ♦ Islednici treba da budu obavezani da prikupljaju sve informacije koje su neophodne za istragu i treba delotvorno da ispituju svedoke;
- ♦ Istražni mehanizam treba da ima pristup nezavisnim pravnim savetima kako bi se obezbedilo da u istrazi budu prikupljeni dokazi koji će biti prihvatljivi tokom krivičnog postupka;
- ♦ Treba omogućiti žrtvama mučenja, njihovim braniocima i ostalim zainteresovanim stranama da prisustvuju pretresima i da imaju pristup svim informacijama od značaja za istragu, kao i pravo da iznose dokaze i odobrenje da podnose pitanja pisanim putem;
- ♦ Lica lišena slobode treba da imaju pravo na alternativno medicinsko veštačenje od strane kvalifikovanog zdravstvenog radnika i domaći sudovi treba da prihvataju takva alternativna veštačenja kao dokaze.

- **Postupak podnošenja žalbe i istrage navoda o mučenju u Srbiji**

Prema ZKP, «Svako treba da prijavi krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti». Prijava se podnosi pismeno ili usmeno javnom tužiocu ili drugim organima koji će je proslediti nadležnom javnom tužiocu.⁶³ Novi ZKP dodaje da svako ima pravo da prijavi krivično delo.⁶⁴

Prema novom ZKP, osnovna funkcija javnog tužioca je da goni lica optužena za krivična dela. Javni tužilac može da zahteva istragu i naloži prethodni

---

⁶³ Član 223 ZKP.

⁶⁴ Član 253, st. 4, novog ZKP.

krivični postupak i zadužen je za gonjenje navodnih počinilaca. Novi ZKP navodi sledeća ovlašćenja javnog tužioca:

- «1) da sprovodi prethodnu istragu i da izdavanjem obavezujućih naloga ili neposrednim rukovođenjem usmerava radnje policije u prethodnoj istrazi;
- 2) da donosi rešenje o odlaganju krivičnog gonjenja kada je to predviđeno ovim zakonikom;
- 3) da donosi rešenje o sprovođenju istrage i da vršenjem dokaznih radnji sprovodi istragu;
- 4) da sa okrivljenim u skladu sa ovim zakonikom zaključuje sporazum o priznanju krivice;
- 5) da podiže i zastupa optužnicu, odnosno optužni predlog pred nadležnim sudom;
- 6) da izjavljuje žalbe protiv nepravnosnažnih sudskih odluka i da podnosi vanredne pravne lekove protiv pravnosnažnih sudskih odluka.
- 7) da vrši i druge radnje određene ovim zakonikom.»⁶⁵

Istrage svih krivičnih dela se pokreću protiv lica za koje postoji osnovana sumnja da je počinilo krivično delo.⁶⁶

Za krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti ovlašćeni tužilac je javni tužilac, a za krivična dela za koja se goni po privatnoj tužbi ovlašćeni tužilac je privatni tužilac.⁶⁷ Javni tužilac je ovlašćen da od istražnog sudije zahteva sprovođenje istrage.⁶⁸ Ukoliko se istražni sudija ne slaže sa zahtevom javnog tužioca da pokrene istragu, on može da prosledi taj predmet tročlanom veću sudija, koje odlučuje da li treba preduzeti gonjenje. I osumnjičeni i tužilac, ali ne i žrtva, mogu da se žale višem sudu na odluku veća. Odluka istražnog sudije, tužioca ili veća o otvaranju istrage mora da bude zasnovana na proceni o postojanju osnovane sumnje. Prilikom odlučivanja o otvaranju istrage, istražni sudija može da poveri istragu policijskim organima.⁶⁹ Ne postoje konkretna tela ili jedinice zaduženi za istraživanje žalbi o mučenju.

Prema ZIKS, lekarski pregled je obavezan po prijemu i oslobađanju iz zatvora.⁷⁰ Ukoliko se koristi sila, ZIKS propisuje obavezu da još dva lekarska pregleda budu sprovedena tokom sledeća 24 sata.⁷¹ Ovi lekarski izveštaji mogu predstavljati važne dokaze u istragama slučajeva mučenja.

---

⁶⁵ Član 45 novog ZKP.

⁶⁶ Član 270, stav 1 novog ZKP.

⁶⁷ Član 19 ZKP, član 16 novog ZKP.

⁶⁸ Član 46 ZKP, član 45 novog ZKP.

⁶⁹ Članovi 246 i 260 ZKP.

⁷⁰ Član 103 ZIKS.

⁷¹ Član 130 ZIKS.

Medicinski dokazi se koriste kao i svi drugi dokazi. ZKP sadrži samo odredbe vezane za svedočenje veštaka o povredama ali ne sadrži konkretnu odredbu o medicinskoj dokumentaciji koja je relevantna u postupcima koji se tiču mučenja (čl. 129):

«Telesne povrede veštače se, po pravilu, pregledom povređenog, a ako to nije moguće ili nije potrebno - na osnovu medicinske dokumentacije ili drugih podataka u spisima.

Pošto tačno opiše povrede, veštak će dati mišljenje, naročito o vrsti i težini svake pojedine povrede i njihovom ukupnom dejstvu, s obzirom na njihovu prirodu ili posebne okolnosti slučaja, kakvo dejstvo te povrede obično proizvode, a kakvo su u konkretnom slučaju proizvele, čime su povrede nanete i na koji način.»⁷²

Može se pojaviti problem ako je oštećeno lice odmah po mučenju prvo otišlo zajedno sa policijom u hitnu pomoć, gde je ustanovljeno da je pretrpelo lake telesne povrede a zatim se konsultovalo sa drugim lekarom koji je zaključio da je pretrpelo teške telesne povrede. U takvim slučajevima spisi predmeta mogu sadržati protivrečne medicinske dokaze. Ne postoji pravna odredba koja rešava takve situacije. Strane samo mogu da zahtevaju dodatno veštačenje i da se oslone na diskreciju suda na osnovu drugih relevantnih dokaza.

Istraga može biti obustavljena po odluci javnog tužioca o odustajanju od gonjenja na osnovu rešenja istražnog sudije. Žrtva i osumnjičeni imaju pravo da se žale na ovo rešenje.⁷³ Javni tužilac odlučuje da li će podići optužnicu protiv osumnjičenog po okončanju istrage.⁷⁴

Na odluku o neoptuživanju osumnjičenog se ne može izjaviti žalba, ali žrtva ima pravo da preduzme gonjenje.⁷⁵ Žrtva mora da pokrene postupak u roku od osam dana od prijema pismenog obaveštenja tužioca o rešenju da odbaci žalbu ili od datuma kada je sud doneo rešenje o obustavljanju već pokrenutog postupka.⁷⁶ U slučaju da oštećena strana ne primi takvo obaveštenje, može sama da pokrene postupak u striktnom roku od tri meseca od dana kada javni tužilac odbaci prijavu ili od dana kada je doneto rešenje o obustavljanju postupka.⁷⁷ Obzirom da privatno gonjenje za delo koje se po zakonu goni po službenoj dužnosti zavisi od ove procedure, oštećenima može biti uskraćeno pravo da pokrenu krivični postupak jednostavnim nečinjenjem tužioca.

---

⁷² Član 141 novog ZKP sadrži istovetne odredbe.

⁷³ Član 254, st. 3 i 4 ZKP.

⁷⁴ Član 265 ZKP, čl. 288 novog ZKP.

⁷⁵ Član 61, st. 1 zajedno sa članom 265 ZKP.

⁷⁶ Član 61, stav 1 ZKP, član 60, st. 1 novog ZKP.

⁷⁷ Član 61, st. 4 ZKP Srbije, član 60, st. 4 novog ZKP.

Zakon o zaštiti učesnika u krivičnom postupku, koji je stupio na snagu 1. januara 2006. godine, predviđa zaštitu svih učesnika u suđenju, uključujući i sudije, veštake i ostale svedoke. Međutim, bilo bi idealno kada bi posebna zaštita svedoka saradnika bila predviđena i posebnom odredbom Krivičnog zakonika. Štaviše, potrebno je izdvojiti više sredstava iz državnog budžeta za zaštitu navedenih lica; takođe, potrebno je obučiti policajce koji štite učesnike u krivičnom postupku. Potrebno je usvojiti zakone kojima se olakšava sprovođenje ovog Zakona, kao što je na primer zakon o promeni identiteta.

Praksa: Retke su istrage i krivični postupci protiv policajaca za koje postoji osnovana sumnja da su bili umešani u mučenje. U mnogim slučajevima, nečinjenje i ometanje istrage prouzrokuju kašnjenja koja dovode do zastarevanja predmeta u trenutku kad se optužnice u vezi sa policijskim zlostavljanjem konačno podnesu sudu. Same istrage takvih slučajeva nisu odgovarajuće a lekari često ne pripremaju izveštaje u skladu sa Istanbulskim protokolom; čak se sumnja da su neki od njih u dosluhu sa policijom.⁷⁸

Komiteta protiv mučenja UN (CAT) je ukazao na slabosti u sistemu ispitivanja žalbi o navodnom mučenju i na nesprovođenje te međunarodne obaveze. Uz to je konstatovao da se čini da sudije i tužiocima samo prividno preduzimaju istražne radnje po prijemu zvanične žalbe od žrtve (žrtava).⁷⁹

Sudeći po pojedinačnim žalbama podnetim Komitetu protiv mučenja (CAT) UN, čini se da u Srbiji gonjenje osumnjičenih za mučenje uglavnom zapinje na nivou istrage. U predmetima *Ristic*⁸⁰ and *Nikolić*⁸¹, državni organi nisu tokom prve faze istrage preduzeli dodatnu nezavisnu istragu kako bi utvrdili činjenice i ulogu policije u tim događajima. CAT je zaključio da je bilo propusta i u sledećim predmetima vezanim za mučenje od strane policije: *Danilo Dimitrijević*,⁸² *Dimitrov*⁸³ and *Dragan Dimitrijević*⁸⁴, kao i da država nije pravično i brzo istražila navode u predmetima *Dimitrov* i *Dragan Dimitrijević*, obzirom da joj je bilo potrebno 34 odnosno 23 meseca da uopšte pokrene istragu. Još jedan slučaj u kojem država nije sprovela nepristrasnu istragu niti ispitala navodne počiniocima bio je predmet *Hajrizi Džemajl i ostali*⁸⁵ obzirom da je upravo policija (koja je stajala po strani dok je rulja uništavala romsko naselje) bila zadužena za istraživanje zločina ali da to u praksi nije učinila.⁸⁶

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

⁷⁸ Predmet «Nenad i Igor Petković», <http://www.humanrightslsle.org/Torture/t001.htm>

⁷⁹ CAT, *Examinations of Serbia under Article 20 of the CAT*, UN Doc. CAT A/59/44/2004, st. 194.

⁸⁰ UN Doc. CAT/C/26/D/113/1998.

⁸¹ UN Doc. CAT/C/35/D/174/2000.

⁸² UN Doc. CAT/C/35/D/172/2000.

⁸³ UN Doc. CAT/C/34/D/171/2000.

⁸⁴ UN Doc. CAT/C/33/D/207/2002.

⁸⁵ UN Doc. CAT/C/29/D/161/2000.

⁸⁶ <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf>

- Da podržavaju istrage navoda o mučenju, naročito dokumentovanjem svih dokaza o mučenju. U tom cilju treba što pre da fotografišu telesne povrede koje je pritvorenik zadobio usled mučenja;
- Da se zalažu za snimanje svakog saslušanja u policijskim stanicama i zahtevaju veštačenje ako postoje sumnje da je snimanje nekog saslušavanja bilo prekinuto;
- Da osporavaju sva rešenja o obustavljanju istrage ako postoje naznake da je moguće prikupiti dovoljno dokaza za podizanje optužnice;
- Da pokušaju da pozivanjem na relevantne domaće i međunarodne standarde uvedu pravne presedane kojima se osporava nečinjenje tokom istraga;
- Postoji inicijativa da se sastavi spisak stanica hitne pomoći za žrtve mučenja. Rad ovih stanica ne bi bio finansiran preko socijalnog osiguranja i žrtve bi morale same da snose troškove lekarskih pregleda. Ukoliko je cilj stanica hitne pomoći da doprinesu smanjenju broja slučajeva mučenja, NVO i advokati mogu da podstaknu Vladu da osnuje fond koji će podržavati rad takve stanice/stanica.
- Da sarađuju sa NVO na osnivanju fonda za finansijsku pomoć žrtvama mučenja, uključujući i pravnu pomoć u podnošenju zahteva i podršci istragama.

- **Mehanizmi za podnošenje i rešavanje internih žalbi na rad policije**

Član 114 ZIKS predviđa da «Osuđeni ima pravo pritužbe upravniku zavoda zbog povrede prava ili drugih nepravilnosti koje su u zavodu učinjene prema njemu.» Upravnik zavoda dužan je da pažljivo ispita pritužbu koju je osuđeni podneo.⁸⁷

Zakonom o policiji usvojenim 2005. osniva se Sektor unutrašnje kontrole policije koji «vrši kontrolu zakonitosti rada policije, a naročito u pogledu poštovanja i zaštite ljudskih prava pri izvršavanju policijskih zadataka i primeni policijskih ovlašćenja.»⁸⁸ Ministar unutrašnjih poslova zadužen je da bliže propiše oblike i način vršenja unutrašnje kontrole rada policije.

Jedinice unutrašnje kontrole su osnovane pri svim regionalnim centrima policije. One mogu da pokrenu istragu o navodima o policijskim zloupotrebama koje može da podnese svaki građanin i da predmete podnose odgovarajućim disciplinskim sudovima koje osniva Ministarstvo unutrašnjih poslova.

Sektor unutrašnje kontrole je ovlašćen da postupa po pritužbama pravnih ili fizičkih lica i po sopstvenoj inicijativi. Kontrola nepropisnog ponašanja policije mora da se sprovede blagovremeno i u pisanom obliku. Ministar unutrašnjih

⁸⁷ Član 14 ZIKS.

⁸⁸ Član 172 Zakona o policiji.

poslova je usvojio «Pravilnik o postupku rešavanja pritužbi». Postupak rešavanja pritužbi je dvostepen.

Građani podnose pritužbe o radu policajaca njihovim nadređenima. Postupak je okončan ako se građanin saglasi sa odlukom nadređenog. Ukoliko nije zadovoljan tom odlukom, predmet se ustupa komisiji. Ministar unutrašnjih poslova je imenovao 28 komisija. Svaka komisija ima po jednog člana iz redova Sektora unutrašnje kontrole, policije i predstavnika građana (imenovanog na predlog lokalne samouprave). Predstavnici građana imenuju se iz redova NVO ili uglednih građana.⁸⁹

Postupak Sektora za internu kontrolu:

Pritužbe i žalbe se podnose neposrednom pretpostavljenom policajca na kog se odnose. Sledeći koraci se preduzimaju po prijemu pritužbe ili žalbe:

- Obavljaju se razgovori sa podnosiocem pritužbe ili žalbe i ostalim licima koja imaju informacije o konkretnom događaju;
- Utvrđuje se identitet policajca protiv kog je podneta pritužba ili žalba;
- Prikuplja se zvanična dokumentacija;
- Prikuplja se medicinska dokumentacija od značaja za predmet;
- Sprovode se drugi upiti radi utvrđivanja činjenica.

U vršenju kontrole ovlašćena službena lica Sektora unutrašnje kontrole policije ovlašćena su da:

- ostvare uvid u spise, dokumentaciju i zbirke podataka koje u skladu sa svojim nadležnostima pribavlja, sačinjava ili izdaje policija;
- uzmu izjave od pripadnika policije, oštećenih lica i svedoka;
- od policije i policijskih službenika zahtevaju dostavljanje drugih podataka i informacija iz njihove nadležnosti koji su potrebni za vršenje unutrašnje kontrole;
- ostvare uvid u službene prostorije koje policija koristi u svom radu;
- zahtevaju ateste i tehničke i druge podatke o tehničkim sredstvima koja koristi policija i zahtevaju dokaze o osposobljenosti policijskih službenika za upotrebu tehničkih i drugih sredstava koja koriste u svom radu.⁹⁰

Ovlašćena službena lica Sektora unutrašnje kontrole policije preduzimaju potrebne radnje, utvrđuju činjenično stanje i prikupljaju dokaze. U slučaju da Sektor nije ovlašćen da vrši kontrolu u konkretnom slučaju ili je u pitanju slučaj od velikog značaja, ministar može da odluči da predmet ustupi drugoj organizacionoj jedinici.⁹¹

Nadređeni policajca po sprovođenju istrage odlučuje da li je pritužba ili žalba osnovana i o tome obaveštava podnosioca pritužbe ili žalbe.

⁸⁹ <http://www.mup.sr.gov.yu>— Intervju sefa Sektora unutrašnje kontrole dnevniku *Politika* 9. marta 2007.

⁹⁰ Član 175 Zakona o policiji.

⁹¹ Član 177, *ibid.*

Komisija, koju čine predstavnici Sektora unutrašnje kontrole, policije i građana, predstavlja sledeću instancu koja razmatra pritužbe i žalbe. Ministarstvo unutrašnjih poslova je septembra 2005. objavilo javni poziv stručnim i nevladinim organizacijama da u roku od 15 dana predlože svoje predstavnike u komisijama koje će razmatrati pritužbi i žalbi.

Ukoliko komisija zaključi da je pritužba ili žalba osnovana, podnosilac pritužbe ili žalbe će biti obavešten o merama koje će biti preduzete protiv lica na koje se odnosi. Te mere uključuju: :

- Podnošenje krivične prijave javnom tužiocu ukoliko se sumnja da je policajac počinio krivično delo;
- Podnošenje krivične prijave u slučaju da se sumnja da je policajac počinio prekršaj;
- Podnošenje disciplinske prijave ukoliko se sumnja da je policajac prekršio svoju radnu obavezu.

U slučaju da komisija zaključi da je pritužba ili žalba neosnovana, oštećeni može da:

- Podnese krivičnu prijavu ukoliko sumnja da je policajac počinio krivično delo;
- Podnese privatnu tužbu;
- Podnese zahtev za odštetu.

Koje korake mogu da preuzmu advokati?

- U slučaju da podnosilac pritužbe ili žalbe nije zadovoljan odlukom Sektora unutrašnje kontrole, on ili njegov advokat mogu da podnesu krivičnu prijavu ili privatnu tužbu;
- U slučaju da oštećena strana pokrene sudski postupak, ona ili njen advokat mogu tražiti uvid u dokumentaciju o istrazi koju je sproveo Sektor unutrašnje kontrole kako bi utvrdili da li je istraga bila nepristrasna i profesionalna. Ovo bi mogao da predstavlja način nadzora nad radom Sektora.⁹²
- Oštećene strane mogu da zahtevaju svoja prava na sudu.

Praksa: Disciplinska i materijalna odgovornost (2005-2006):

⁹² <http://prezentacije.mup.sr.gov.yu/sji/Srpski.pdf>

U ovom periodu je 5.722 pripadnika MUP optuženo za povredu radne obaveze. Pokrenuti su postupci za utvrđivanje odgovornosti 264 pripadnika MUP. Podneto je ukupno 86.996 pritužbi na rad policije (razmotreno je 44.012 pritužbi, od čega je 1.040 ocenjeno osnovanim a 42.972 neosnovanim, dok ostale još nisu uzete u rad).⁹³

Prema izveštaju Sektora unutrašnje kontrole MUP, u periodu od marta 2003. do decembra 2006 je podneto 136 krivičnih prijava a 5 krivičnih prijava je dopunjeno protiv 212 zaposlenih u MUP koji su optuženi za izvršenje 262 krivičnih dela.

Vrste krivičnih dela za koje su pripadnici MUP optuženi:

- 103 tužbi su se odnosile na zloupotrebu službenog položaja (61 krivična prijava protiv 117 lica);
- 9 na zlostavu u službi;
- 5 na nanošenje lakih telesnih povreda;

U periodu od marta 2003. do decembra 2006. godine, podneto je 12 krivičnih prijava protiv 15 pripadnika MUP za koje se osnovano sumnja da su počinili sledeća krivična dela:

- 18 krivičnih dela sa elementima mučenja, od toga
  - 9 krivičnih dela zlostave u službi
  - 3 krivična dela nanošenja teških telesnih povreda
  - 5 krivičnih dela nanošenja lakih telesnih povreda
  - 1 krivično delo nasilničkog ponašanja.

Sto trideset i pet pripadnika MUP-a je posle sprovedenog postupka udaljeno iz službe, 54 je lišeno slobode a protiv 36 je određen pritvor.⁹⁴

U izveštaju Sektora unutrašnje kontrole se koristi izraz «krivična dela sa elementima mučenja» ali je nejasno koliko se predmeta odnosilo na mučenje i druge oblike zlostavljanja. Sektor unutrašnje kontrole je evidentirao samo jedan slučaj sa elementima torture u 2005. i 2006. godini. Na osnovu poređenja njegovog izveštaja sa izveštajima o mučenju NVO i drugih izvora stiče se utisak da većina slučajeva mučenja i zlostavljanja ne biva prijavljena generalnom inspektoratu Resora javne bezbednosti, što se može pripisati neznanju ili nepostojanju poverenja u postojeći mehanizam ili oboma.

Služba generalnog inspektora Resora javne bezbednosti je na zahtev Beogradskog centra za ljudska prava marta 2006. pružila informacije o broju pritužbi vezanih za zloupotrebu službenog položaja (18 pritužbi protiv 20 lica za 20 krivičnih dela), protivpravno lišenje slobode (2 pritužbe protiv 4 lica za 4 krivična dela) i iznudu izjava (1 pritužba protiv jednog lica za jedno krivično delo).⁹⁵

---

⁹³ <http://www.mup.sr.gov.yu>

⁹⁴ www.mup.sr.gov.yu

⁹⁵ Informacija (04 br. 1725/06, od 24. 3. 2006.) podneta Beogradskom centru za ljudska prava na osnovu zahteva o pristupu informacijama od javnog značaja koji je ova organizacija podnela 10. marta 2006.

Takođe je izražena uopštena zabrinutost u pogledu nezavisnosti i delotvornosti ovog mehanizma u predmetima vezanim za mučenje. Ni Pravilnik o postupku rešavanja pritužbi ni Zakon o policiji ne sadrže konkretne odredbe o koracima koje treba preduzeti u slučaju mučenja ili svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja. Sve definicije nezakonitog rada policije koje sadrži Zakon o policiji su uopštene. Krajnju kontrolu rada policije vrši ministar unutrašnjih poslova.

Komiteet za ljudska prava UN izrazio je zabrinutost što nije osnovan nikakav nezavistan nadzorni mehanizam za istragu prijave protiv pripadnika policije o krivičnim radnjama što može doprineti nekažnjavanju pripadnika policije umešanih u kršenja ljudskih prava premda je Služba generalnog inspektora policije osnovana 2003. Komiteet je preporučio Državi ugovornici da «osnuje nezavisna civilna tela za kontrolu na republičkom nivou sa ovlašćenjem da primaju i ispituju sve navode o prekomernoj upotrebi sile i drugih zloupotreba ovlašćenja od strane policije.»⁹⁶

Komiteet protiv mučenja je takođe izrazio zabrinutost u pogledu mogućnosti da pripadnici odeljenja blokiraju postupak koji je po svojoj prirodi interni,⁹⁷ kao i zbog mogućnosti da se veći značaj pridaje izjavama optuženih policajaca nego navodima žrtava.⁹⁸

➤ **Slučaj "Radivoje Janković"**

Radivoja Jankovića su 7. aprila 1997. uhapsila dva policajca iz Surdulice, Dragoslav Jovanović i Milan Dimitrijević, koji su ga odveli u policijsku stanicu i tamo ga držali pet sati. Policajci su Jankovića udarali rukama i štapovima i šutirali ga, primoravajući ga da prizna da je protivzakonito nabavio kafu. Janković je usled mučenja zadobio ozbiljne fizičke povrede. Policajci su mu zapretili da ne ide u bolnicu i da ne zatraži pomoć lekara.

Radivoje Janković je uprkos pretnjama otišao u bolnicu i lekar je zaključio da je zadobio teške telesne povrede sa trajnim posledicama. Šef policije u Surdulici, Dragan Stanković, je obavešten o incidentu ali nije pokrenuo ni krivični ni disciplinski postupak protiv Jovanovića i Dimitrijevića. Janković je pokušao da podnese privatnu tužbu, ali je Okružni sud u Vranju odbio njegov zahtev za pokretanje krivičnog postupka protiv Kitanovića (zamenika javnog tužioca koji je, po njemu, podstrekavao i posmatrao mučenje) i Dimitrijevića. Postupak je pokrenut samo protiv Jovanovića, kog je Okružni sud u Vranju 9. novembra 2000. osudio na deset meseci zatvora. Okružni javni tužilac u Vranju je podneo žalbu na visinu kazne i Vrhovni sud je preinačio presudu na 18 meseci zatvora. Dimitrijević i Kitanović su u međuvremenu pokrenuli krivični postupak protiv Radivoja Jovanovića za lažno prijavljivanje; Opštinski

⁹⁶ Zaključni komentari Komiteta za ljudska prava – Srbija i Crna Gora, UN Doc. CCPR/CO/81/SEMO, 81. sednica, st 15. http://www.praxis.org.yu/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=59

⁹⁷ Komiteet protiv mučenja UN, *Examinations of Serbia*, *supra*, st. 189.

⁹⁸ *Ibid*, st. 190.

sud je u postupku koji je usledio proglasio Jovanovića krivim i osudio ga na tri meseca zatvora. Jovanovićev branilac je podneo žalbu na tu presudu.

Presuda Vrhovnog suda protiv Jovanovića zbog mučenja još nije izvršena. Štaviše, Vrhovni sud je proglasio Jovanovića krivim za iznuđivanje dokaza ali ni kazna za to krivično delo još nije izvršena.

- **Postupci predviđeni Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija**

Osuđeni može da podnese tužbu zbog povrede prava ili drugih nepravilnosti upravniku zavoda. Upravnik zatvora je obavezan da pažljivo razmotri tužbu i donese odluku o njoj u roku od petnaest dana; žalba na njegovu odluku može se izjaviti šefu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Za razliku od prethodnog zakona, novi ZIKS predviđa sudsku zaštitu po hitnom postupku o konačnim odlukama kojima je zatvorenici ograničeno ili povređeno neko pravo (čl. 9, 165 i 166). ZIKS takođe uvodi pravo osuđenog da se bez prisustva zaposlenih i postavljenih lica u zavodu prituži ovlašćenom licu koje nadzire rad zavoda (čl. 114). Pored obaveze ministra pravde i šefa Uprave za izvršenje zavodskih sankcija da javnost obaveštavaju o izvršenju sankcija, ovaj Zakon takođe dozvoljava predstavnicima domaćih i stranih organizacija i udruženja za ljudska prava i medija da posećuju zatvore i razgovaraju sa zatvorenici bez prisustva ovlašćenih lica (čl. 29 i 30).

- **Ombudsman**

Institut ombudsmana je uveden na tri nivoa u Republici Srbiji: na republičkom nivou, na nivou autonomne pokrajine Vojvodina i na nivou lokalne samouprave.

Zaštitnik građana na nivou Republike Srbije – Narodna skupština Republike Srbije je usvojila Zakon o zaštitniku građana 14. septembra 2005. godine (*Sl. glasnik RS, 79/05*).⁹⁹ Zaštitnik građana je ustanovljen kao nezavistan državni organ koji štiti prava građana i kontroliše rad organa državne uprave, organa nadležnog za pravnu zaštitu imovinskih prava i interesa Srbije, kao i drugih organa i organizacija, preduzeća i ustanova kojima su poverena javna ovlašćenja. Zaštitnik građana se takođe stara o zaštiti i unapređenju ljudskih sloboda i prava (član 1).¹⁰⁰

⁹⁹ Vlada je prihvatila pojedine predloge koje su iznele međunarodne i nevladine organizacije, ali se u pojedinim oblastima odstupilo od izvesnih ključnih principa koji su od suštinske važnosti za obezbeđivanje nezavisnosti i nepristrasnosti u radu ove institucije.

¹⁰⁰ Zakonodavac je prihvatio predlog Vojvođanskog ombudsmana i nevladinih organizacija da postavi pravila saradnje ombudsmana na različitim nivoima, kako ne bi dolazilo do sukoba nadležnosti (vidi čl. 34-35), mada bi njihova dalja saradnja mogla biti dalje usavršavana zaključivanjem nekog vida memoranduma o saradnji između ombudsmana na različitim nivoima.

Zaštitnik građana je ovlašćen da kontroliše poštovanje građanskih prava kao i zakonitost i pravilnost rada organa uprave.¹⁰¹ Zaštitnika ne bi trebalo da zanimaju samo povrede prava nastale formalno pogrešnom primenom zakona i drugih propisa, već i povrede pričinjene necelishodnim i neefikasnim postupanjem. Iz ove odredbe nije jasno da li u domen njegovog delovanja spadaju i povrede prava građana pričinjene takvim postupanjem kao što su nerad, odugovlačenje, diskriminacija i šikaniranje, nefer ponašanje koje je nespojivo sa standardom «dobre uprave», što je podjednako važno kao i kontrola formalne zakonitosti rada. Zaštitnik takođe može da preporuči razrešenje funkcionera, da inicira pokretanje disciplinskih postupaka ili da podnese zahtev za pokretanje otvaranje krivičnog, prekršajnog ili drugog odgovarajućeg postupka (član 20).

Zaštitnik može da pokrene postupak «po pritužbi građana ili po sopstvenoj inicijativi». Pritužbu može da podnese svako pravno ili fizičko lice koje smatra da su njegova prava povređena činjenjem ili nečinjenjem nekog upravnog organa, kao i roditelj ili zakonski staratelj u ime maloletnika i punomoćnik pravnog lica (član 25).¹⁰² Pritužba mora biti podneta u roku od godinu dana od dana od navodno izvršene povrede prava (član 26, st. 1) a Zaštitnik neće pokrenuti postupak dok nisu iscrpljena sva pravna sredstva u konkretnom slučaju.

Zakon je predvideo izbor prvog Zaštitnika građana u roku od šest meseci od dana stupanja Zakona na snagu (čl. 39) tj. do 24. marta 2006. godine; taj rok je, međutim, prekršen. Grupa od 15 NVO je u aprilu 2006. izrazila nezadovoljstvo načinom na koji je prvi kandidat predložen, što je kandidata navelo da povuče kandidaturu. Novi Zaštitnik građana kog je kandidovala Demokratska stranka Srbije izabran je tek u junu 2007. Stoga je sada prerano za ocenjivanje uloge ombudsmana Republike Srbije u borbi protiv mučenja.

Vojvodina.- AP Vojvodina je dobila pravo da samostalno ustanovi i uredi položaj i organizaciju pokrajinskog ombudsmana Zakonom o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine (član 56, *Sl. glasnik RS*, 6/02)¹⁰³ i Statutom APV.¹⁰⁴ Skupština AP Vojvodine je na sednici 23. decembra 2002. usvojila Odluku o Pokrajinskom ombudsmanu,¹⁰⁵ a 24. septembra 2003. izabrala je prvog Pokrajinskog ombudsmana, dr Petra Teofilovića, koji je počeo da radi sa strankama sredinom januara 2004.¹⁰⁶ Sedište ombudsmana je u Novom Sadu, a osnovane su i dve lokalne kancelarije, u Subotici (10. januara 2004) i u Pančevu (10. januara 2005).

¹⁰¹ Narodna skupština, predsednik Republike, Vlada, Ustavni sud, nosioci pravosudnih funkcija i javni tužioci ne potpadaju pod nadležnost Zaštitnika građana (član 17).

¹⁰² Ovo ovlašćenje bi se moglo proširiti na treća lica, nevladine organizacije, udruženja ili druge organizacije, koji bi se obraćali ombudsmanu samo uz pismeno ovlašćenje lica koje smatra da su mu/joj ljudska prava povređena. U Švedskoj, Danskoj i Finskoj, pravo podnošenja pritužbe nije ograničeno na osobe koje imaju lični interes, već je dozvoljena jedna vrsta *actio popularis*.

¹⁰³ Čl. 56, *Sl. glasnik RS*, 6/02.

¹⁰⁴ Čl. 21, st 1.1.

¹⁰⁵ *Sl. list AP Vojvodine*, 23/02, stupila na snagu 8. januara 2003.

¹⁰⁶ *Sl. list AP Vojvodine*, 15/03.

Prema članu 1 Odluke, pokrajinski ombudsman je nezavistan i samostalan organ, koji ima obavezu da se stara o zaštiti i unapređenju ljudskih prava i sloboda svakog lica i da štiti njihova prava i slobode od povreda koje učine pokrajinski i lokalni organi, ali i ustanove, organi i organizacije koje imaju upravna i javna ovlašćenja, a čiji je osnivač Pokrajina ili opština (npr. škole, bolnice, itd.).¹⁰⁷ Pokrajinski ombudsman kontroliše zakonitost rada pomenutih organa, kao i celishodnost i efikasnost njihovog postupanja (čl. 1, st. 3).

Pokrajinskom ombudsmanu se može obratiti «onaj ko smatra da mu/joj je aktom ili radnjom organa uprave povređeno neko ljudsko pravo» (čl. 19, st. 1), kao i «njegov/njen naslednik, staratelj ili punomoćnik» (čl. 20, st. 2). Ukoliko ombudsman ne odbaci predstavku, pokrajinski ombudsman obaveštava podnosioca predstavke i organ na čiji rad se predstavka odnosi o pokretanju postupka, a organ je dužan da se izjasni u roku od 15 dana o navodima predstavke (čl. 26). Pokrajinski ombudsman ima pravo da sasluša zaposlene u organima uprave, svedoke, veštake i podnosioca predstavke, da vrši uvid u razna dokumenta, uđe u prostorije organa itd. (čl. 27 i 28). Ukoliko pokrajinski ombudsman smatra da je povređeno neko ljudsko pravo ili da postoji nepravilan rad organa uprave, o tome obaveštava podnosioca i organ, koji su dužni da se izjasne u roku od 15 dana (čl. 32). Ako organ u tom roku nije preduzeo mere radi otklanjanja povrede, ombudsman sastavlja konačno mišljenje, predlog ili preporuku i o tome obaveštava podnosioca i organ uprave, kao i neposredni viši organ (čl. 33, st. 1), koji su dužni da ga u roku od 15 dana obaveste o preduzetim radnjama (st. 2). Ukoliko ni organ, niti neposredni viši organ, ne postupe po preporuci, predlogu ili mišljenju pokrajinskog ombudsmana, on obaveštava o tome organ koji nadzire njihov rad, odnosno Izvršno veće, Skupštinu i javnost (čl. 34).

Opštinski ombudsmeni – Zakonom o lokalnoj samoupravi uveden je institut građanskog branioca – opštinskog ombudsmana. Svakoj opštini je omogućeno da donese odluku kojom će ustanoviti opštinskog ombudsmana. Da sada su ustanovljeni građanski branioci u gradu Beogradu i u opštinama Bačka Topola, Sombor, Zrenjanin, Šabac, Niš, Kragujevac, Grocka, Rakovica, Vladičin Han i Subotica. Nema podataka o njihovim aktivnostima u oblasti sprečavanja mučenja ili nadgledanja poštovanja zabrane mučenja.

Ombudsman nije ovlašćen da menja ili poništava akte kojima se krše ljudska prava ili da kažnjava odgovorne za povrede ili da pruža ikakvo obeštećenje. U slučaju da primi pritužbu o mučenju, on može da razgovara sa svedokom i njegovim advokatom, da ispita one koji su navodno umešani u takve radnje, da insistira na sprovođenju propisne istrage i da pokreće disciplinske postupke. Možda bi bilo od koristi obratiti se ombudsmanu u slučaju masovnih povreda ljudskih prava ili protesta kako biste saznali više o toj situaciji i obavestili međunarodna tela.

---

¹⁰⁷ Ombudsman ima značajne nadležnosti obzirom da su osnivačka prava gotovo svih obrazovnih, socijalnih i zdravstvenih ustanova u AP Vojvodini vraćena lokalnim samoupravama i autonomnoj pokrajini.

Evropski sud za ljudska prava je zauzeo stav da sam institut ombudsmana ne predstavlja delotvoran pravni lek u smislu člana 13 Konvencije, jer ombudsman nema ovlašćenja da menja ili poništava akte kojima se krše ljudska prava (vidi predmet *Leander v. Sweden*, ECHR, App. No. 09248/81 (1987)). Stoga, advokati koji žele da podnesu predmet ovom Sudu ne treba da čekaju na okončanje postupka pred ombudsmanom, već treba paralelno da primene oba mehanizma.

D. Krivično gonjenje i kažnjavanje lica odgovornih za mučenje

Negonjenje i nekažnjavanje počinitelja mučenja, svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanje ili kažnjavanja od strane nadležnih državnih organa, konkretno tužilaštava i sudova, predstava sistemski problem u Srbiji koji doprinosi klimi pogodnoj za mučenje.¹⁰⁸ Retke su istrage i krivični postupci protiv policajaca za koje se osnovano sumnja da su vršili mučenje. Licima okrivljenim za mučenje obično se izriču izuzetno blage kazne. Sudovi uglavnom izriču uslovne kazne čak i kad postoje dokazi da je izvršeno krivično delo za koje je propisana zatvorska kazna. Mnogi postupci se obustavljaju jer se predmeti toliko odugovlače da nastupa apsolutni rok zastarelosti. Odnos vlasti prema mučenju i ponižavajućem postupanju se samo neznatno popravio a unutrašnja kontrola i inspektorski nadzor u Ministarstvu unutrašnjih poslova nisu dali zadovoljavajuće rezultate.

Prema dostupnim informacijama, sudovi u Srbiji su tokom 2004. proglasili 36 lica krivim za zlostavu u službi. Samo u deset slučajeva su počinioci osuđeni na kazne zatvora, dok je ostalih 26 dobilo uslovne kazne.¹⁰⁹

Beogradski centar za ljudska prava je u sklopu svog istraživanja zamolio sudove na pristup informacijama od javnog značaja. Neki sudovi su u svojim izveštajima naveli da su u toku dva ili tri suđenja ali nisu pružili informacije o pravosnažnim odlukama u predmetima koji se tiču mučenja. Neki sudovi su odgovorili da se nijedan postupak pred njima nije odnosio na mučenje.

Pritužbe na rad policije se retko uzimaju za ozbiljno, što potvrđuje činjenica da je Generalni inspektorat MUP ocenio kao opravdane samo 564 od 40.558 pritužbi podnetih 2005. godine i da su krivične prijave podnete protiv samo osam policajaca osumnjičenih za mučenje građana (*Danas*, 24. februar, str. 7).

➤ Studija slučaja:

¹⁰⁸ Vidi, na primer, Komitet za ljudska prava *Zaključni komentari, supra*, st.15.

¹⁰⁹ Izvor: Republički zavod za statistiku, Punoletna osuđena lica prema krivičnim delima i prema krivičnim sankcijama, 2004.

Dva policajca, Sabahet Kurtović i Milijan Luković, su fizički napali vlasnika kafane Murata Pepića u decembru 2001. Udarali su ga palicama i pištoljima i on je izgubio svest. Osvestio se sledećeg dana u novopazarskoj bolnici. Opštinski sud u Tutinu je 2007. proglasio Milijana Lukovića, Sabaheta Kurtovića i Sabahudina Nurkovića krivim za nanošenje teških telesnih povreda Pepiću i osudio ih na godinu dana uslovne kazne. Policajci nisu otpušteni sa posla po izricanju presude.¹¹⁰

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

- Da insistiraju na nadgledanju rada tužilaštava, naročito u pogledu primene međunarodnih standarda;
- Da se zalažu za sankcionisanje nehata, pristrasnosti i povreda osnovnih pravnih načela;
- Da insistiraju na ekspeditivnom sprovođenju postupaka jer prikupljanje dokaza postaje sve teže kako vreme odmiče;
- Da se zalažu za veću saradnju između istražnih sudija i tužilaca;
- Da predlažu konkretne korake koje treba preduzeti kako bi se ograničili ako ne i u potpunosti prekinuli politički pritisci i uticaj na tužioce (tužiocima se biraju većinom glasova u Skupštini ne na osnovu svoje stručnosti već uglavnom zbog svoje političke pripadnosti).

E. Domaći pravni lekovi/mehanizmi dostupni žrtvama mučenja

- Ustavna zaštita

Prema članu 22 Ustava,

«Svako ima pravo na sudsku zaštitu ako mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno Ustavom, kao i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale. Građani imaju pravo da se obrate međunarodnim institucijama radi zaštite svojih sloboda i prava zajemčenih Ustavom.»

Član 35 Ustava predviđa da:

«Svako ima pravo na naknadu materijalne ili nematerijalne štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom prouzrokuje državni organ, imalac javnog ovlašćenja, organ autonomne pokrajine ili organ jedinice lokalne samouprave. Zakon određuje uslove pod kojima oštećeni ima pravo da zahteva naknadu štete neposredno od lica koje je štetu prouzrokovalo.»

¹¹⁰ <http://www.hlc-rdc.org/srpski/Tortura/Saopštenja/index.php?file=1648.html>

Član 36 Ustava predviđa jednaku zaštitu prava i pravo na pravno sredstvo:

«Jemči se jednaka zaštita prava pred sudovima i drugim državnim organima, imaoćima javnih ovlašćenja i organima autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave. Svako ima pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu.»

Ustavna žalba¹¹¹

Ustavna žalba je specifičan pravni lek za zaštitu ljudskih prava, koji je postojao u nekadašnjem Ustavu SRJ i u Ustavu Crne Gore. Novim Ustavom je ovo pravno sredstvo po prvi put uvedeno u pravni poredak Srbije. Ustavna žalba se može izjaviti protiv pojedinačnih akata ili radnji državnih organa ili organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudska ili manjinska prava i slobode zajemčene Ustavom, ako su iscrpljena ili nisu predviđena druga pravna sredstva za njihovu zaštitu (čl. 170 Ustava), a podnosi se Ustavnom sudu Srbije. Član 170 ne pominje da se i prava zaštićena međunarodnim ugovorima mogu štititi putem ustavne žalbe. To je, čini se, u nesaglasnosti sa članom 18, st. 2 Ustava, koji propisuje da se ustavom jemče i kao takva neposredno primenjuju ljudska i manjinska prava zagarantovana međunarodnim pravom.

U skladu s praksom bivšeg Saveznog ustavnog suda, ustavna žalba predviđena Ustavom SRJ bila je potpuno nedelotvorna, s obzirom na to da je Sud odbacivao ustavne žalbe ako je i samo formalno postojao neki drugi oblik pravne zaštite.¹¹² Novi Ustav suštinski menja ovaj zahtev za prihvatljivost ustavne žalbe time što propisuje da se ona može podneti «ako su iscrpljena ili nisu predviđena druga pravna sredstva» za zaštitu određenog prava (čl. 170). Ovakvo rešenje omogućava podnošenje ustavne žalbe posle iscrpljivanja svih drugih delotvornih pravnih lekova i čini Ustavni sud konačnom instancom koja se mora iscrpeti pre obraćanja međunarodnim telima.

Obezbeđeni su svi formalni uslovi da ustavna žalba postane istinski delotvoran pravni lek, a da obraćanje Ustavnom sudu Srbije postane preduslov za obraćanje Evropskom sudu za ljudska prava ili drugim međunarodnim telima. Međutim, ona se još ne može smatrati delotvornim lekom obzirom na neopravdano kašnjenje u konstituisanju novog Ustavnog suda. Delotvornost ustavne žalbe će u krajnjem slučaju takođe zavisiti i od prakse tog suda.

---

¹¹¹ Ova analiza je zasnovana na poglavlju «Pravo na delotvoran pravni lek za kršenje ljudskih prava» u izveštaju Beogradskog centra za ljudska prava *Ljudska prava u Srbiji 2006.*, str. 37.

¹¹² Vidi, na primer, odluku U.ž. br. 21/95, Odluke i rešenja Saveznog ustavnog suda, 1995. godine, str. 265.

- **Krivični i parnični postupci**

Zaštita u slučajevima povreda ljudskih prava može se zahtevati i u parničnom i u krivičnom postupku.

(i) Krivični postupak

Žrtva mučenja može da zahteva odštetu tokom krivičnog postupka.¹¹³ Takav zahtev može se odnositi na naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određenog pravnog posla.¹¹⁴ Zahtev za odštetu se tokom krivičnog postupka mora podneti nadležnom opštinskom sudu pre okončanja postupka. Međutim, takav zahtev će se razmotriti samo ako se zaključi da neće dovesti do znatnog odugovlačenja postupka.¹¹⁵ U presudi kojom okrivljenog oglašava krivim, sud može ovlašćenom licu dosuditi odštetu u celini ili delimično, a za višak uputiti na parnični postupak. Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpuno ni za delimično presuđenje, sud će ovlašćeno lice uputiti da odštetu u celini može da ostvaruje u parničnom postupku.¹¹⁶

Premda su u nekim slučajevima privatni tužioci ovlašćeni da pokreću krivične postupke, zakon propisuje da većinu krivičnih postupaka mora da pokrene javni tužilac. Oštećena strana može da stupi kao privatni tužilac i da stupi na mesto javnog tužioca ukoliko javni tužilac nađe da nema osnova za gonjenje i odbaci slučaj.¹¹⁷ Kako bi sprečili žrtve da pokreću postupak, javni tužioci ponekada ne pokreću krivične postupke za povrede ljudskih prava od strane vladinih organa i lica u službenom svojstvu. Oštećenima i dalje može biti uskraćeno pravo da pokrenu krivični postupak usled nemarnosti ili zle namere javnog tužioca. Javni tužioci često ne obaveštavaju žrtve o odbacivanju njihovih prijava u zakonskom roku od osam dana. Žrtve stoga mogu da izgube mogućnost da preduzmu gonjenje ukoliko ne stupe kao privatni tužioci u roku od tri meseca od dana kada je tužilac odbacio njihovu prijavu ili odlučio da obustavi istragu.

(ii) Parnični postupak

Prema članovima 199 i 200 Zakona o obligacionim odnosima,¹¹⁸ svako ko je pretrpeo strah, fizičku ili duševnu bol usled povrede prava ličnosti može da tuži počinioca, državu ili oboje i zahteva novčanu odštetu u parničnom postupku. Pored toga, tužilac može da zahteva drugi oblik naknade «koja je

¹¹³ ZKP, čl. 201 -212; novi ZKP, čl. 232 – 243.

¹¹⁴ Član. 201, st. 2 ZKP, Član 232, st. 2 novog ZKP: «Imovinskopravni zahtev može se odnositi na naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određenog pravnog posla...»

¹¹⁵ Član 201, st. 1 ZKP; član 232, st. 1 novog ZKP: «Imovinskopravni zahtev koji je nastao usled izvršenja krivičnog dela raspraviće se na predlog ovlašćenih lica u krivičnom postupku ako se time ne bi znatno odugovlačio ovaj postupak...»

¹¹⁶ Čl. 206, ZKP, čl. 237, st. 5 novog ZKP « Sud može u toku krivičnog postupka, ili po njegovom okončanju, bez obzira na vrstu odluke koju je doneo, uputiti oštećenog, odnosno lice koje je podnelo imovinskopravni zahtev i okrivljenog da pokušaju da svoj sporni odnos, koji je predmet tog zahteva, reše u postupku posredovanja, u skladu sa Zakonom o posredovanju – medijaciji.»

¹¹⁷ Član 19, st. 3 ZKP i član 16, st. 3 novog ZKP.

¹¹⁸ Zakon o obligacionim odnosima; objavljen u *Službenom listu SFRJ* br. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89 i *Službenom listu SRJ* br. 31/93.

sposobna» da pruži odgovarajuću nenovčanu satisfakciju. Stoga, prema članovima 199 i 200 Zakona o obligacionim odnosima, neko lice može da pokrene parnični postupak kako bi zaštitilo svoja lična prava.

Zakonodavstvom Srbije se po pravilu dosuđuje odšteta u obliku restitucije (*in natura*). Ukoliko naturalna odšteta nije moguća, domaće pravo predviđa sekundarni oblik naknade. Mogu se podnositi zahtevi za naknadu pretrpljenih fizičkih i duševnih bolova. Fizički bol čine fizičke povrede i oštećenje zdravlja. Novčana odšteta uključuje naknadu medicinskih i/ili bolničkih troškova i gubitka prihoda zbog privremene ili trajne radne nesposobnosti (pod uslovom da je podnosilac zahteva imao posao ili posao u perspektivi). Mogu se podnositi zahtevi za nematerijalnu odštetu za pretrpljen bol i strah. Zakon o obligacionim odnosima takođe dozvoljava podnošenje zahteva zbog umanjena životnih aktivnosti oštećenog i pretrpljenog straha. Mogu se podnositi posebni zahtevi za odštetu u pogledu svake konkretne povrede.

Treća lica mogu da zahtevaju naknadu novčane štete prouzrokovane smrću lica koje je pretrpelo povrede, uključujući i troškove sahrane kao i troškove lečenja lica koje je pretrpelo povrede. Naknadu mogu da zahtevaju izdržavana lica pokojnika po pravnom osnovu ili bez njega. U pogledu naknade nematerijalne štete, sledeći članovi bliže porodice mogu da koriste to pravo: suprug, roditelj, dete, dok braća i sestre mogu da ga koriste samo ako su živeli u trajnijoj zajednici sa pokojnikom.¹¹⁹

Oštećeni podnosi zahtev za odštetu prvostepenom opštinskom sudu protiv počinioca ili države ili oboje. Ukoliko tuži državu a počinioc krivičnog dela je poznat, država ima pravo da povrati naknadu od počinioca. Oštećeni ne može istovremeno da zahteva isti iznos odštete i od počinioca i od države. Zakon o obligacionim odnosima sadrži sledeće propise o rokovima u kojima takvi zahtevi moraju da budu podneti:

Član 376, st. 1: «(1) Potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva za tri godine od kad je oštećenik doznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo. (2) U svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za pet godina od kad je šteta nastala.»

Član 377, st. 1: «Kad je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja.»

Parnični postupci za odštetu obično traju veoma kratko ako oštećena strana ima neoborive dokaze o povredama koje joj je nanelo navedeno lice ili lica. Lekarski izveštaji, koje sudovi smatraju relevantnijim dokazima od izjava

---

¹¹⁹ Član 201 Zakona o obligacionim odnosima.

svedoka, smatraju se najjačim dokazima u takvim slučajevima; sudovi obično odbacuju zahteve koji nisu potkrepljeni medicinskim dokazima. Dosuđena odšteta je uglavnom veoma mala i nije srazmerna pretrpljenim povredama. Treba, međutim, primetiti da je značajan pomak napravljen u ovom pogledu, zahvaljujući stalnim naporima NVO i da je u poslednje vreme izrečen veći broj presuda kojima se dosuđuje odšteta.

Međutim, postojeća pravna sredstva se u velikoj većini slučajeva nisu pokazala delotvornim u praksi. To se može pripisati nedovoljnom iskustvu domaćih sudova u primeni međunarodnih standarda ljudskih prava, kao što dokazuje činjenica da se oni retko ili nikad ne pozivaju na odredbe Ustava ili međunarodne ugovore za zaštitu ljudskih prava. Pored toga, parnični sistem je preopterećen ogromnim kašnjenjima koja osujećuju dejstvo pravnih lekova. Prema podacima koje su pružili sudovi u istraživanju koje je sproveo Beogradski centar za ljudska prava,¹²⁰ prvostepeni parnični postupci u Srbiji traju između 6 meseci i 25 godina. Kašnjenja su naročito evidentna u Beogradu. Sudije Drugog opštinskog suda, koji je nadležan za tužbe protiv države, u proseku u svako doba vode 340 parničnih predmeta. Glavni razlog za tako dugo trajanje postupaka u Srbiji leži u tome što se strane u postupku i svedoci neodazivaju pozivima suda. Štaviše, intervali u kojim se ročišta zakazuju su veliki.

Reakcije na građanske tužbe su i dalje spore i neprimerene, sa izuzetkom nekih izuzetno surovih slučajeva. Policija po pravilu i u krivičnim i parničnim postupcima prvo odbija navode u tužbi i pokušava da okrivi žrtvu, uglavnom je optužujući za ometanje službenog lica u vršenju dužnosti. Retki postupci se uglavnom produžavaju a optuženi se ili ne proglašavaju krivim ili se osuđuju na blage kazne.

➤ Studija slučaja

Policijci Ljubinko Pendić i Mirsad Redžepović su Fazliju Đerleka odveli na saslušanje u novopazarsku policijsku stanicu 1995. Saslušavali su ga o krađi televizora; on je poricao da ih je ukrao. Policijci su zatim počeli da ga udaraju pesnicama i palicama i da ga šutiraju. Fazlija Đerlek je zatražio pomoć lekara pošto je napustio policijsku stanicu. Lekar je konstatovao da su mu polomljena dva rebra i da je pretrpeo višestruke ozbiljne unutrašnje i spoljne telesne povrede i kontuzije. Đerlek je Opštinskom sudu u Novom Pazaru podneo krivičnu prijavu protiv Ljubinka Pendića i Mirsada Redžepovića. Sud je 2007. naredio Republici Srbiji da Đerleku isplati 150.000 dinara za pretrpljen fizički bol, 150.000 dinara za pretrpljen strah i 200.000 dinara za pretrpljen duševni bol koji su mu naneti povredom njegovih prava i

---

¹²⁰ Beogradski centar za ljudska prava je potpuno nezavisno od ovog slučaja sproveo detaljno istraživanje o efikasnosti srbijanskih sudova tokom rada, konkretno na projektu ocene spremnosti srbijanskih ustanova u procesu stabilizacije i priključenja Evropskoj uniji, koje će biti objavljeno i podneto Evropskoj komisiji. Centar je istraživanjem obuhvatio veliku većinu sudova u Srbiji, uključujući i Vrhovni sud Srbije, četiri najveća okružna suda i njihove opštinske sudove, koji zajedno odlučuju o 80% svih predmeta u Srbiji.

doveli do umanjenja životne aktivnosti. Postupak po žalbi na presudu još nije okončan.¹²¹

➤ Slučaj "Anika i Jovana Krstić"

Policajci su je tokom protesta za vreme vladavine Miloševića pretukli Aniku i Jovanu Krstić i naneli im teške povrede glave. Anika je danas 20% invalid. Drugi opštinski sud je osudio počinioca a Republici Srbiji naložio da im isplati odštetu u iznosu od 1.250.000 dinara.

➤ Slučaj "M.C."

Drugi opštinski sud u Beogradu je 2003. naložio je Republici Srbiji da isplati iznos od 160.000 dinara žrtvi mučenja na ime nematerijalne štete za teške povrede.¹²²

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

- Advokati mogu opštinskim sudovima da podnose zahteve za odštetu i naknadu nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha, fizičkog ili psihičkog bola ili umanjenja životne aktivnosti prouzrokovanih mučenjem;
- Ukoliko je podnosilac zahteva nezadovoljan dosuđenom odštetom, može da se žali drugostepenom sudu;
- Tužioci često ne preduzimaju gonjenje po prijemu krivičnih prijava. Njihove odluke često nisu uopšte obrazložene ili nisu dovoljno ili dobro obrazložene. Advokat žrtve može da se žali višem tužilaštvu. Premda drugostepena tužilaštva često potvrđuju prvostepene odluke, žrtva i dalje ima mogućnost da se žali Vrhovnom sudu Srbije;
- Da zahtevaju od Vrhovnog suda da obezbedi doslednu primenu zakona. Sudovi treba da održavaju zajedničke sednice na kojima će usaglašavati svoju kaznenu politiku obzirom da sada izriču različite kazne za isto krivično delo;
- Da zahtevaju od Vrhovnog suda da razvije pravna načela o odšteti koje bi niži sudovi mogli da primenjuju prilikom razmatranja zahteva za odštetu;
- Da preko advokatskih komora i sličnih tela da lobiraju za izvršavanje presuda i isplaćivanje dosuđenih odšteta. Da razmotre mogućnost formiranja tima koji će nadgledati i analizirati izvršenje presuda i formulisati preporuke o načinu rešavanja uočenih problema na osnovu tih analiza;
- Da sarađuju sa drugim advokatima i NVO radi veće primene međunarodnih dokumenata kojima je zabranjeno mučenje, nečovečno i ponižavajuće postupanje;
- Da se zalažu za usvajanje normi i smernica za sudije radi minimizovanja odugovlačenja postupaka i da nadgledaju njihovu praktičnu primenu.

¹²¹ http://www.hlc-rdc.org/srpski/Suocavanje_sa_prosloscu/Reparacije/index.php?file=1651.html

¹²² <http://www.yucom.org.yu/EnglishVersion/LawyersCommittee.asp>

- **Odšteta za povrede počinjene u prošlosti**

Komiteta za ljudska prava UN je 2004. izrazio zabrinutost što država još nije pružila dovoljno informacija u vezi sa koracima koje je neophodno preduzeti radi istrage navoda o sistematskom zlostavljanju lica pre oktobra 2000. godine, radi kažnjavanja odgovornih i obeštećenja žrtava.¹²³

Nevladine organizacije su 2006. ponovo pozvale Vrhovni sud Srbije da ubrza postupke vezane za obeštećenje nasilno mobilisanih izbeglica iz BiH i Hrvatske, što predstavlja jedan oblik zlostavljanja i da produže rok za pokretanje postupaka vezanih za odštetu koji je istekao 2005. godine.¹²⁴

Do sada je nekoliko predmeta uspešno rešeno.¹²⁵ Prvi opštinski sud u Beogradu je naložio Republici Srbiji da isplati 183.300 dinara na ime odštete prisilno mobilisanom izbeglici za pretrpljeni duševni bol i umanjenje životne aktivnosti prouzrokovanih posttraumatskim stresnim poremećajem koji je pretrpeo. Bila je to prva presuda u Srbiji u kojoj je PTSP doveden u vezu sa nezakonitim lišenjem slobode.¹²⁶

Vrhovni sud Srbije je 19. jula 2006. odbio zahtev države za obnavljanje postupka u kom je 2,38 miliona dinara dosuđeno sedmorici prisilno mobilisanih izbeglica. Ovi ljudi su bili uhapšeni 1995. i predati paravojnim jedinicama premda su imali status izbeglica.¹²⁷

Fond za humanitarno pravo je tokom 2006. podneo nekoliko zahteva za odštetu:

- Mart 2006. godine: FHP je zahtevao naknadu nematerijalne štete u ime Munira Šabotića, kog je novopazarska policija mučila u avgustu i septembru 1994. kako bi ga primorala da potpiše izjavu o umešanosti 25 Bošnjaka u organizaciju paravojnih štabova. Postupak protiv optuženih policajaca je pokrenut 1994. ali je obustavljen deset godina kasnije «zbog nastupanja apsolutne zastarelosti».¹²⁸
- Septembar 2006. godine: FHP je zahtevao naknadu štete u ime Alije Halilovića, koji je uhapšen bez rešenja o hapšenju i izložen policijskom mučenju 1993. godine. Halilović je osuđen 1994. ali je Vrhovni sud 1996. poništio presudu i naložio novo suđenje; postupak je obnovljen u novembru 1999. i okončan 1. januara 2006. jer je nastupila apsolutna zastarelost.¹²⁹

¹²³ Zaključni komentari Komiteta za ljudska prava, *supra*, st. 15..

¹²⁴ Beogradski centar za ljudska prava i Međunarodna mreža pomoći (IAN) su još 2004. tražili od Vrhovnog suda Srbije da produži pravo na žalbu u slučajevima prinudne mobilizacije. Vrhovni sud je odgovorio da je rok zastarelosti određen Zakonom o obligacionim odnosima tako da je izmena roka u nadležnosti skupštine Srbije (BETA, 1. februar 2006.). IAN je ocenio da tužilaštva u Srbiji opstruišu ove procese i podsetio da se 64 postupka, koja on vodi u ime izbeglica, nisu makla od početka od 2003.

¹²⁵ Više u *Ljudska prava u Srbiji 2006.*, Beogradski centar za ljudska prava, str. 215.

¹²⁶ *Vreme*, 12. oktobar 2006. godine, str. 8.

¹²⁷ *Danas*, 25. jul 2006. godine, str.7.

¹²⁸ *TANJUG*, 3. mart 2006.

¹²⁹ *Danas*, 28. septembar 2006, str. 7.

- Novembar 2006. godine: FHP je podneo zahtev za odštetu u ime 19 žena i dece iz Vukovara, koje su vojnici JNA zatvorili u jedan logor i jedan zatvor u Srbiji gde su ih, navodno, podvrgli mučenju 1991. godine.¹³⁰
- Decembar 2006. godine: FHP je podneo zahtev za odštetu u ime Šefćeta Mehmedovića, zbog etnički motivisanog mučenja u Novom Pazaru u maju 1994.¹³¹

- **Komisija za istinu i pomirenje**

Glavni cilj Komisije bio je da utvrdi istinu o događajima tokom ratova u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu. Komisiju je osnovao predsednik SRJ Vojislav Koštunica 2001. ali ona nikada nije počela sa radom posle ostavki dva člana Komisije (Vojina Dimitrijevića i Latinke Perović) usled neslaganja o načinu rada Komisije. I dalje ne postoji sveobuhvatan pregled prirode i vrsta povreda počinjenih tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji i Miloševićevog režima, zbog čega su žrtve takvih povreda i dalje uskraćene svog prava na istinu.

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

• Obzirom da su rokovi zastarevanja za podnošenje zahteva za naknadu nematerijalne štete kraći od onih predviđenih Krivičnim zakonikom za naknadu štete nanete krivičnim delom, oštećena strana može da pokrene krivični postupak obzirom da rok za podnošenje zahteva za odštetu protiv odgovornog lica ističe kad i rok za pokretanje krivičnog postupka.

Part 4. MEĐUNARODNA I REGIONALNA PRAVNA SREDSTVA DOSTUPNA ŽRTVAMA MUČENJA

A. Komitet protiv mučenja Ujedinjenih nacija

Komitet protiv mučenja UN (CAT) nadgleda stepen u kojem države poštuju svoje obaveze da sprovedu Konvenciju protiv mučenja UN. On razmatra izveštaje država i može da utvrđuje činjenice primenom postupka poverljivih istraga, kao i da razmatra i odlučuje o međudržavnim i pojedinačnim žalbama. Svako može da podnese tužbu za navodnu povredu bilo kog člana Konvencije pod dva uslova: dotična država mora da bude potpisnica Konvencije protiv mučenja i drugog svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja UN i mora da priznaje nadležnost CAT. Srbije ispunjava oba ova uslova.

¹³⁰ *Blic*, 17. novembar 2006, str. 15.

¹³¹ Vidi saopštenje FHP na <http://www.hlc.org.yu/srpski/Tortura/Saopstenja/index.php?file=1566.html>

Predstavke koje su pojedinci podneli CAT protiv Srbije i Crne Gore i Jugoslavije uglavnom se odnose na povrede članova 12, 13 i 14 tj. da nije neodložno, nepristrasno i efikasno istraživala navode o mučenju i da žrtvama nije davala odgovarajuću odštetu i sredstva potrebna za što potpuniju rehabilitaciju (na primer, predmeti *Ristić*,¹³² *Nikolić*,¹³³ *Danilo Dimitrijević*,¹³⁴ *Dimitrov*,¹³⁵ *Dragan Dimitrijević*¹³⁶ i *Hajrizi Džemajl i ostali*¹³⁷). Šest predmeta se odnosilo na navodno mučenje u policijskom pritvoru, pet na navodnu etnički motivisanu diskriminaciju. U slučaju Dragana Dimitrijevića, na primer, tvrdilo se da je žrtva tokom mučenja bila vređana zbog svog «ciganskog» porekla. Dodatni primer takve etnički motivisane diskriminacije može se naći u predmetu *Hajrizi Džemajl i ostali*, gde su svih šezdeset i pet podnosilaca predstavke bili romskog porekla a rulja u Crnoj Gori je tokom napada na njihovo naselje navodno pretila da će ih «istrebi» i «spali» njihove kuće.

Srbija je samo delimično sprovela neke odluke CAT, na primer u predmetu *Ristić*. Okolnosti u kojima je Milan Ristić umro u Šapcu 1995. godine nikada nisu rasvetljene. Određeni pomak je konačno napravljen u ovom predmetu o kom je CAT odlučivao 2001. Vrhovni sud je u februaru 2006. godine naložio vlastima da Milanovim roditeljima isplate 500.000 dinara kao naknadu za nesprovođenje neodložne i nepristrasne istrage. Međutim, istraga do danas nije sprovedena bez obzira na zahtev Komiteta da mu bude podnet izveštaj o istrazi u roku od 90 dana. Šabačko tužilaštvo je u septembru izjavilo da nema dovoljno dokaza da obnovi postupak protiv policajaca koji su oslobođeni krivice u predmetu *Ristić*.

B. Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija (UNHRC)

Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija (HRC) nadzire sprovođenje obaveza iz Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (PGP) koji su države ugovornice usvojile 1966. godine, uključujući između ostalog i pravo lica da ne bude izloženo mučenju ili svirepom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju (član 7)¹³⁸ kao i pravo svih lica lišenih slobode da se prema njima postupa sa čovečnošću i dostojanstvom (član 10). HRC razmatra i komentariše izveštaje koje su države ugovornice obavezne da podnose u redovnim vremenskim razmacima, a u skladu sa Fakultativnim protokolom, razmatra pojedinačne žalbe o navodnim povredama ljudskih prava zajemčenim PGP.

---

¹³² UN Doc. CAT/C/26/D/113/1998.

¹³³ UN Doc. CAT/C/35/D/174/2000.

¹³⁴ UN Doc. CAT/C/35/D/172/2000.

¹³⁵ UN Doc. CAT/C/34/D/171/2000.

¹³⁶ UN Doc. CAT/C/33/D/207/2002.

¹³⁷ UN Doc. CAT/C/29/D/161/2000.

¹³⁸ Član 7 PGP: «Niko ne može biti podvrgnut mučenju ili surovim, nehumanim ili unižavajućim kaznama ili postupcima. Posebno je zabranjeno da se neko lice podvrgne medicinskom ili naučnom eksperimentu bez njegovog slobodnog pristanka».

Komitet je do sada izdao dva mišljenja o predmetima koji su mu podneti protiv Srbije (i Crne Gore) - *Bodrožić protiv Srbije i Crne Gore*¹³⁹ i *Fond za humanitarno pravo protiv Srbije*.¹⁴⁰

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

- Ovaj postupak vezan za pojedinačne žalbe osmišljen je radi razmatranja pojedinačnih predmeta a ne opšteg stanja ljudskih prava i masovnih povreda PGP. Može se koristiti u cilju razmatranja pojedinačnih povreda, davanja publiciteta pojedinačnim predmetima, pokretanja nekog oblika postupka za utvrđivanje činjenica ili istrage i dobijanja konstatacije da je u konkretnom predmetu povređeno neko pravo žrtve i da ona treba da dobije odštetu.
- Predstavka može biti proglašena neprihvatljivom ako je razmatra neko drugo međunarodno telo; međutim, i predstavka o kojoj je već neko drugo telo raspravljalo i odlučivalo može biti proglašena prihvatljivom. Advokati treba da razmotre mogućnost podnošenja neke žalbe prvo jednom međunarodnom telu a ako taj pristup ne urodi plodom, da se obrate se HRC. Treba da imaju u vidu da konstatacije HRC nisu pravno obavezujuće, za razliku od presuda

¹³⁹ UN Doc. CCPR/C/85/D/1180/2003 U predmetu *Bodrožić*, Komitet je konstatovao da presuda protiv g. Željka Bodrožića zbog klevete predstavlja povredu člana 19, st. 2 PGP. Komitet je obavezao Srbiju da g. Bodrožiću pruži delotvoran pravni lek i poništi presudu, da mu nadoknadi iznos novčane kazne koju je platio i sudske troškove. Prema HRC-u, u ovom predmetu je pitanje pružanja delotvornog leka podnosiocu predstavke bilo od značaja. Komitet je svoj zahtev prosledio vlastima Srbije u novembru 2005. i zatražio od njih da postupe u skladu sa preporukama Komiteta u roku od 90 dana, ali država do sada nije preduzela nikakve delotvorne korake. Ministar pravde Zoran Stojković je izjavio da država ne može da se meša u ove odluke jer bi to predstavljalo mešanje izvršne vlasti u rad pravosuđa, dok je Opštinski sud izjavio da je njegovu presudu potvrdio Okružni sud u Kikindi, koji je, pak, izjavio da nikada nije primio konstatacije Komiteta.

¹⁴⁰ Predstavka br. 1355/2005, UN Doc. CCPR/C/89/D/1355/2005 (2006), od 3. maja 2007. Fond za humanitarno pravo podneo je predstavku u ime X, desetogodišnjeg romskog dečaka kog su više puta seksualno zlostavljala petorica muškaraca i uz to mu urinirali po glavi i u usta 15. novembra 2002. Zapretili su mu da nikome ne kaže ni reči ali je jedna medicinska sestra dva dana kasnije primetila da su mu usta natečena. X joj je ispričao o navedenim događajima i ona ga je ubedila da prijavi incident policiji. Okružni sud je dva meseca kasnije odlučio da pokrene istragu protiv dvojice optuženih. Obojica su pobešla iz zemlje ali je jedan pronađen i izručen Srbiji. Pošto je žrtva izmenila svoj iskaz u februaru 2003. i porekla da je izvršeno ikakvo krivično delo, Okružni javni tužilac je odustao od optužbe a sud obustavio istragu. Nekoliko nedelja kasnije, X je kontaktirao W i rekao joj da su ga roditelji prisilili da izmeni svoje svedočenje. Stanovnicima naselja, svedocima, roditeljima i W su navodno pretili lokalni kriminalci i policija i očigledno podmitili neke od njih kako bi čitali o ovim zločinima. Roditeljima je ponuđen novac ako X izmeni svoju izjavu. FHP je podneo nekoliko zahteva za zaštitu W, na koje MUP nije odgovorio. Roditelji X su u martu 2002. osuđeni za grubo zanemarivanje roditeljskih dužnosti i lišeni su roditeljskih prava 2003. Država je preuzela starateljstvo nad X i njegovo petoro maloletne braće i sestara 3. februara 2003. godine, a socijalna radnica Centra za socijalni rad je imenovana za njihovog zakonskog staratelja. FHP je pokrenuo privatnu tužbu u ime X. Roditelji X su želeli da odustanu od privatne tužbe ali su već bili lišeni roditeljskih prava. FHP veruje da su roditelji X dobili neku naknadu zato što su svoje dete ubedili da odustane od krivičnog postupka (na primer, u porodičnoj kući se nalazio novi nameštaj koji roditelji ranije nisu mogli sebi da priušte). Javno tužilaštvo je odbilo zahtev FHP za pokretanje istrage ali je socijalna radnica kojoj je povereno starateljstvo nad decom imala pravo da preduzme krivično gonjenje i ona je opunomoćila FHP, koji je podneo još jedan zahtev za sveobuhvatnu istragu. Centar za socijalni rad je u periodu od tri meseca nekoliko puta davao a zatim povlačio punomoćje FHP, čime je sabotirao pokušaje podnosioca predstavke da nastavi sa gonjenjem. Istražni sudija je odobrio zahtev podnosioca predstavke da proširi istragu tek posle žalbe (pošto ga je ranije dva puta odbio) i obustavljao istragu tri puta pre no što ju je konačno obustavio u novembru 2003. Nadležni opštinski sud je roditeljima vratio roditeljska prava u septembru 2004. FHP je podneo predstavku HRC tvrdeći da je prekršen član 7 (zabrana mučenja, svirepog, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja) i pojedinačno i zajedno sa članom 2, st. 1 i 3 Pakta, kao i član 17 (pravo na privatnost) i član 24. FHP je tvrdio da silovanje i drugi oblici seksualnog napastovovanja X predstavljaju svirepo, nečovečno i ponižavajuće postupanje prema X naročito u svetlu njegovih ličnih okolnosti, kao što su uzrast, pripadništvo romskoj etničkoj grupi, umanjene mentalne sposobnosti i nestabilno psihičko stanje. Država ugovornica je takođe trebalo da ovaj incident neodložno i nepristrasno istraži i da identifikuje i goni počinioc. U pogledu nepostojanja izričitog ovlašćenja da predstavlja žrtvu, podnosilac predstavke je podsetio da Komitet dozvoljava podnošenje predstavke u ime navodne žrtve ukoliko žrtva nije u mogućnosti da sama podnese predstavku, naročito u predmetima koji se odnose na decu. Komitet za ljudska prava je konstatovao da FHP nije opunomoćilo ni dete, ni njegov zakonski staratelj ni njegovi roditelji i proglasio je predstavku neprihvatljivom obzirom na to da podnosilac nije dokazao da može da postupa u ime žrtve i podnese ovu predstavku.

Evropskog suda za ljudska prava, zbog čega država možda neće biti toliko spremna da sprovede ijednu njegovu odluku

C. Evropski sud za ljudska prava

U Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR) propisuje se katalog uglavnom građanskih i političkih prava i sloboda i ustanovljuje mehanizam za izvršenje obaveza koje na sebe primaju države ugovornice Evropskog suda za ljudska prava. Sud razmatra međudržavne i pojedinačne žalbe o navodnim povredama Konvencije i ovlašćen je da izdaje savetodavna mišljenja.

Prema članu 34 Evropske konvencije, Sud «može da prima predstavke od svake osobe, nevladine organizacije ili grupe lica koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane neke Visoke strane ugovornice. Visoke strane ugovornice obavezuju se da ni na koji način ne ometaju stvarno vršenje ovog prava.» U članu 35 su navedeni dodatni kriterijumi prihvatljivosti koje Sud razmatra pre razmatranja suštine navodnih povreda tj. merituma predmeta.

Da bi neka predstavka bila prihvatljiva, njen podnosilac mora da:

- Tvrdi da je žrtva povrede u skladu sa članom 34 Evropske konvencije;
- Prethodno iscrpi domaće pravne lekove;
- Podnese predstavku u roku od šest meseci od dana donošenja pravosnažne odluke.

Takođe, predstavka ne sme:

- da bude anonimna
- da bude u suštini istovetna s predstavkom koju je Sud već razmatrao, ili koja je već podneta nekoj drugoj međunarodnoj instanci radi ispitivanja, odnosno rešavanja a ne sadrži nove relevantne činjenice.
- da bude nespojiva s odredbama Konvencije ili protokola uz nju, očigledno neosnovana, ili predstavlja zloupotrebu prava na predstavku.

Sud proglašava neprihvatljivom svaku predstavku koja ne ispunjava ove uslove i neće razmatrati meritum predmeta bez obzira na njegov značaj.¹⁴¹

Ukoliko Sud zaključi da je Država ugovornica prekršila jedno ili više prava i jemstava, on donosi presudu i može da dosudi «pravično zadovoljenje» - novčani iznos u ime odštete i može da zahteva od Države ugovornice da

¹⁴¹ Praktične informacije o postupcima vezanim za mučenje pred Evropskim sudom za ljudska prava dostupne se u Uğur Erdal & Hasan Bakirci, *Article 3 of the European Convention on Human Rights, A Practitioner's Handbook*, OMCT Handbook Series Vol. 1, 2006.

nadoknadi troškove domaćih i međunarodnih postupaka.¹⁴² Sud, međutim, ne preinačuje i ne ukida odluke domaćih sudova niti poništava domaće zakone.

Protiv Srbije je Evropskom sudu za ljudska prava podneto skoro 2.000 predmeta. Više od 90% je proglašeno neprihvatljivim. Sud je do sada izrekao tri presude koje su se odnosile na: povredu prava na pretpostavku nevinosti (član 6, st. 2 Konvencije) u predmetu *Matijašević protiv Srbije*;¹⁴³ zaključio je da su prekršeni član 6, st. 1, i članovi 8 i 13 Konvencije u pogledu dužine i pravičnosti parničnog postupka u predmetu *V.A.M. protiv Srbije*;¹⁴⁴ dok je u predmetu *Preduzeće EVT protiv Srbije* konstatovao povrede člana 6 i člana 1 Prvog protokola uz Konvenciju zbog neizvršenja presude.¹⁴⁵ Ovi predmeti ukazuju da nepotrebno dugi postupci i neizvršavanje presuda predstavljaju najozbiljnije nedostatke pravosudnog sistema, koji neizostavno loše utiču na dostupnost delotvornih lekova za mučenje.

Srbija je uvela neke zakonodavne promene kako bi obezbedila poštovanje bar nekih aspekata odluka Evropskog suda za ljudska prava ili drugih regionalnih i međunarodnih sudova. Kao i Zakon o parničnom postupku (ZPP, *Službeni glasnik RS*, 125/2004), i novi ZKP u članu 426, st. 6 dozvoljava obnavljanje postupka protiv osuđenog lica u slučaju da je Evropski sud za ljudska prava ili neki drugi sud nastao ratifikovanim međunarodnim ugovorom utvrdio da u toku krivičnog postupka povređena njegova ljudska prava i osnovne slobode, da je presuda bila zasnovana na takvom kršenju i da je ponavljanjem postupka moguće ispraviti učinjenu povredu. U slučajevima u kojima ponavljanje postupka nije potrebno, novi ZKP dozvoljava i ulaganje zahteva za zaštitu zakonitosti (čl. 438 st. 2).

Vlada Srbije je 2006. godine osnovala radnu grupu da sačini Smernice za izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava ali rezultati njenog rada nisu predloženi javnosti.

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

- Prednost podnošenja žalbe Evropskom sudu za ljudska prava a ne nekom od komiteta UN sastoji se u tome da su konačne presude Evropskog suda pravno obavezujuće; zemlje na koje se odnose obavezne su da ih poštuju. S druge strane, obzirom na ogroman broj predstavlki podnetih Evropskom sudu, podnosilac predstavke će možda morati da sačeka i godinu dana pre no što Evropski sud prvi put razmotri njegovu predstavku i nekoliko godina dok ne donese svoju konačnu presudu. Sud trenutno donosi presude po predstavkama podnetim 2004. i 2005. Korisno je znati da neki hitni predmeti

¹⁴² Ukoliko Sud zaključi da Konvencija nije prekršena, podnosilac predstavke ne mora da plati dodatne troškove.

¹⁴³ Predmet *Matijašević protiv Srbije*, predstavka br. 23037/04, presuda doneta 16. septembra 2006.

¹⁴⁴ Predstavka br 39177/05, presuda doneta 13. marta 2007.

¹⁴⁵ Predstavka br. 3102/05, presuda doneta 21. juna.

mogu da dobiju prioritet i da budu razmatrani ranije kao i da se Evropskom sudu može podneti zahtev za donošenje privremenih mera.

D. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ, u daljem tekstu Haški tribunal)¹⁴⁶ u Hagu osnovan je Rezolucijom br. 827 Saveta bezbednosti UN od 21. maja 1993. kako bi sudio licima odgovornim za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše SFRJ od 1991. godine. Haški tribunal i domaći sudovi imaju uporednu nadležnost da gone ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i genocid, premda Haški tribunal ima primat i može da zahteva da mu nacionalni sudovi ustupaju predmete (član 9 Statuta MKSJ). Pored toga, pozivanjem lica na odgovornost bez obzira na njihov položaj, Haški tribunal je «prekinuo tradiciju nekažnjavanja ratnih zločina i ostalih teških povreda međunarodnog prava, naročito od strane pojedinaca koji su zauzimali najviše položaje kao i onih koji su počinili najozbiljnije zločine».¹⁴⁷

Haški tribunal, koji se uglavnom bavi krivičnom odgovornošću, ne predviđa neposredno obeštećenje žrtava zločina koji potpadaju pod nadležnost Haškog tribunala.¹⁴⁸ Premda su prava žrtava ograničena u poređenju sa onima predviđenim Rimskim statutom Međunarodnog krivičnog suda, žrtve imaju važnu ulogu u postupcima pred Haškim tribunalom i doprinose procesu utvrđivanja istine davanjem izjava istražiteljima i/ili svedočenjem na sudu.

Saradnja Republike Srbije sa Haškim tribunalom

Haški tribunal nema nikakve mehanizme prinude, premda su države obavezne da sarađuju sa njim u sklopu svoje opšte obaveze da postupaju u skladu sa rezolucijama Saveta bezbednosti UN, koji je i osnovao Haški tribunal. Pošto Haški tribunal ne poseduje svoje mehanizme prinude, države su dužne da sarađuju s Haškim tribunalom, pre svega u obezbeđivanju prisustva okrivljenih lica i u prikupljanju dokaza (čl. 29 Statuta). Način i postupak saradnje Republike Srbije s Haškim tribunalom su regulisani posebnim Zakonom o saradnji.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Osnovni podaci o MKSJ i hronologija rada dostupni su u publikaciji *Rad Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i domaćih sudova za ratne zločine*, priredio Igor Bandović, Beogradski centar za ljudska prava, 2005.

¹⁴⁷ <http://www.un.org/icty/glance-e/index.htm>

¹⁴⁸ Vidi pravilo 105 Pravilnika o postupku i dokazima Haškog tribunala, Restitucija imovine i Pravilo 106: «(A) Presudu kojom se optuženi proglašava krivim za krivično delo kojim je nanete šteta žrtvi sekretar prosleđuje nadležnim vlastima država kojih se to tiče. (B) Žrtva ili osobe koje putem žrtve potražuju nadoknadu mogu u skladu s relevantnim nacionalnim zakonima pred nacionalnim sudom ili drugim nadležnim telom pokrenuti postupak za dobijanje nadoknade. (C) U svrhu potraživanja iz stava (B), presuda Suda je konačna i obavezujuća u pogledu krivične odgovornosti osuđenog za tu štetu.»

¹⁴⁹ Zakon o saradnji Srbije i Crne Gore s Međunarodnim tribunalom za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (*Sl. list SRJ*, 18/02 i *Sl. list SCG*, 16/03). Ovim Zakonom je predviđeno osnivanje Nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom, koji je osnovan odlukom bivše Savezne vlade (*Sl. list SRJ*, 20/02).

Vlada Srbije, koja je ranije uporno izbegavala saradnju s Haškim tribunalom, koja podrazumeva hapšenje i predaju svih optuženih za koje je Haški tribunal izdao nalog za hapšenje, počela je u 2005. da ispunjava svoje obaveze pod snažnim međunarodnim pritiskom i pod dosta nejasnim okolnostima. Evropska unija je zbog nesaradnje sa Haškim tribunalom u 2006. suspendovala pregovore o Sporazumu o asocijaciji i pridruživanju sa Srbijom. Srbija još nije ispunila svoju glavnu obavezu: da uhapsi i izruči bivšeg glavnokomandujućeg Vojske Republike Srpske, generala Ratka Mladića, kao što su i Predsednik i Tužilac Haški tribunal naglasili u svojim izveštajima Savetu bezbednosti UN 15. decembra 2006.¹⁵⁰

Suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima¹⁵¹

Haški tribunal se bavio brojnim slučajevima u kojima je istraživao, gonio i kažnjavao počinioce međunarodnih zločina koja potpadaju pod njegovu nadležnost. Do polovine 2007. godine, Haški tribunal je gonio 161 lice, od kojih se šestorici sudi ili im predstoji suđenje dok je 6 optuženih i dalje u bekstvu. Osuđeno je 48 počilaca, 5 je dobilo oslobađajuće presude, 36 je umrlo pre ili tokom postupka te su postupci protiv njih obustavljeni; predmeti njih 11 ustupljeni su domaćim sudovima u skladu sa pravilom 11*bis* Pravilnika o postupku i dokazima Haškog tribunala.

Shodno Rezoluciji 1503 Saveta bezbednosti UN, MKSJ treba da završi sa radom do 2010. a tužilac je trebalo da završi sve istrage i podigne sve optužnice do 2004. Izlazna strategija Tribunala obuhvata nekoliko elemenata, od kojih se jedan od ključnih odnosi na prepuštanje određenih predmeta domaćim sudovima u državama nastalim na teritoriji nekadašnje SFRJ. Pored rasterećivanja Sudskih veća MKSJ, ustupanje određenih predmeta doprinosi konsolidaciji pravosuđa u tim državama i lakše suočavanje sa prošlošću. Dve vrste predmeta se mogu ustupiti nacionalnim pravosudnim sistemima: predmeti u pogledu kojih je tužilac već podigao optužnicu i u kojima je krivični postupak već pokrenut i predmeti koji su još u fazi istrage koju sprovodi tužilac. Haški tribunal je prvi predmet ustupio sudovima Srbije 17. novembra 2006.

Moguće je da je intenzivni rad pravosudnih organa koji procesuiraju ratne zločine, naročito Tužilaštvo za ratne zločine i Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, tokom 2005. i 2006. označio prekretnicu u dotadašnjoj praksi nekažnjavanja međunarodnih zločina u Srbiji. Godina 2005. je, međutim, takođe bila obeležena mnogobrojnim pretnjama i ometanjem rada na otkrivanju ratnih zločina, koje su svedoci i Fond za humanitarno pravo uglavnom pripisivali aktivnim i penzionisanim pripadnicima MUP i državne bezbednosti.¹⁵²

¹⁵⁰ Beogradski centar za ljudska prava, *Ljudska prava u Srbiji 2006.*, str. 272.

¹⁵¹ Više o suđenjima za ratne zločine pred domaćim sudovima u izveštajima Beogradskog centra za ljudska prava *Ljudska prava u Srbiji 2005. i 2006.*, koji su predstavljali izvore za ovo poglavlje.

¹⁵² «BIA preti ljudima», *Glas javnosti*, 17. januar 2005, str. 2.

Veće za ratne zločine je u decembru 2005. izreklo prve prvostepene presude u suđenju za ratni zločin počinjen u Ovčari. Četrnaest od 16 pripadnika jedinice teritorijalne odbrane u Vukovaru su proglašeni krivim za ubistvo hrvatskih zatvorenika na poljoprivrednom dobru u Ovčari 1991. Polovina je osuđena na maksimalne kazne predviđene za ovaj zločin – 20 godina zatvora. Vrhovni sud Srbije je, međutim, ukinuo ovu presudu 14. decembra 2006. što je izazvalo proteste dela javnosti. Mnogi su prokomentarisali ovu odluku Vrhovnog suda kao «pravno i činjenično neosnovanom» a Tužilaštvo za ratne zločine je obećalo da će nastaviti svoju borbu za istinu i pravdu.

Okružni sud u Beogradu je 15. jula 2005. posle obnovljenog postupka proglasio krivim članove paravojne jedinice *Osvetnici* za ratne zločine počinjene nad Bošnjacima u Sjeverinu.¹⁵³ Dragutin Dragičević, Milan Lukić i Oliver Krsmanović su u odsustvu osuđeni na 20 godina zatvora za otmicu, mučenje i ubistvo 17 Bošnjaka iz Sjeverina, dok je Đorđe Šević osuđen na 15 godina zatvora jer je u vreme zločina upravo napunio 18 godina. Sud je zaključio da su oni i još pet neidentifikovanih članova *Osvetnika* 17. oktobra 1992. godine oteli 17 Bošnjaka iz autobusa kod Mioča i odveli ih u Višegrad, gde su ih mučili a zatim streljali. Oni koji su preživeli streljanje su mučeni do smrti a njihova tela su bačena u Drinu.

Pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu se trenutno sudi šestorici optuženih za ratne zločine počinjene 2002. u opštini Zvornik. Oni su optuženi za ubistvo i zlostavljanje zatvorenika u logorima u kojima je u to vreme bilo zatvoreno više od 200 lica (u Domu kulture u Čelopeku i u 2 logora u Zvorniku). Neke žrtve mučenja su svedočile na suđenju (preko video linka sa Sarajevom); neke žrtve iz BiH su, međutim, odbile da svedoče iz straha za svoju bezbednost i bezbednost svojih porodica. Zastupnici oštećenih su zahtevali da se utvrdi odgovornost JNA i Republike Srbije za događaje u Zvorniku i najavili da će podneti zahteve za odštetu protiv Republike Srbije.

Sledeće nevladine organizacije u Srbiji se bave ratnim zločinima: Beogradski centar za ljudska prava, Fond za humanitarno pravo, Inicijativa mladih za ljudska prava, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Sve one se na sličan način bave ratnim zločinima: pokušavaju da podignu svest javnog mnjenja Srbije o ovom teškom pitanju. Ove NVO pružaju pomoć žrtvama ratova u bivšoj SFRJ i pokušavaju da doprinesu stvaranju uslova u kojima će biti dostignuta pravda pred domaćim sudovima i Haškim tribunalom. Takođe se trude da pokrenu javne debate o ovom pitanju, naročito izvan Beograda. Podizanje svesti mladih o problemu ratnih zločina i prošlosti regiona predstavlja poseban aspekt njihovog rada. Obzirom da se navedene organizacije uglavnom bave pravom, one takođe nadgledaju primenu tranzicionih zakona i sudsku praksu u ovoj oblasti. Još jedan važan aspekt njihovog rada uključuje praćenje suđenja za ratne zločine pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu.

¹⁵³ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2007&mm=07&dd=15&nav_category=15&nav_id=255343

Fond za humanitarno pravo (FHP) takođe istražuje ratne zločine. Ova NVO intervjuiše žrtve i svedoke i istražuje navode o ubistvima i nestancima lica, postojanju ratnih logora i mučenju ratnih zarobljenika. Ove aktivnosti uživaju snažnu podršku Haškog tribunala, sa kojim FHP ima dobru saradnju. Štaviše, FHP je uložio dosta napora u prikupljanje i arhiviranje dokumentacije o ovim pitanjima i u stvaranje uslova za integrisanje dokumentacije na regionalnom nivou.

Sve ove NVO se zalažu za regionalno pomirenje putem suočavanja sa istorijom, za odgovornost za zločine počinjene u prošlosti i poštovanje dostojanstva žrtava. One takođe organizuju stručne konferencije o suđenjima za ratne zločine, pomirenju i povredama ljudskih prava.

Koje korake mogu da preduzmu advokati?

- Mogu da obaveste tužilaštvo kada saznaju o nekom zločinu ili o dokazima kojima raspolažu;
- Mogu da ističu negativne posledice nepostojanja dovoljnog broja sudnica i da se zalažu za obezbeđivanje većeg broja sudnica kako bi se svake godine održavalo više suđenja;
- Mogu da se zalažu za izmenu relevantnih odredbi i promenu načina na koji se sprovode istrage. Tužilaštva treba da formiraju posebne istražne timove;
- Mogu da kažnjavaju pripadnike vojske i policije koji ne sprovode efikasne istrage;
- Mogu da se zalažu za uvođenje konkretnih kazni za pripadnike vojske i policije koji lažno svedoče u postupcima za ratne zločine.